

Språkvård

TIDSKRIFT UTGIVEN AV SPRÅKRÅDET • 2007

- 3 Olle Josephson: Förändringar
- 4 Birgitta Lindgren: Sverka din minnespinne
- 13 Inga-Lill Grahn: *Den* har mer förnuft än känsla
- 19 Språkvård blir Språktidningen!
- 20 Frågor och svar
- 24 Gunlög Sundberg: Testad för andraspråk
- 33 Olle Josephson: Metatext
- 34 Noterat
- 38 Staffan Hellberg: Expressen, Pippi och modern svenska
- 45 Nyutkommet
- 49 Mikael Parkvall: *Du* duger bra

1.

Förändringar

FLERA BIDRAG i detta nummer av Språkvård handlar om förändringar i svenskan. En kär gammal fråga inställer sig: går det fort eller långsamt? Det beror på.

I ett systemperspektiv händer mycket litet. Grammatik, ordbildningsmönster och stavningsregler förblir desamma. Som alltid i årets första nummer publicerar vi en lista på nyord från föregående år. *Betallogg, minnespinne, rondellhund, legga* och *sverka*, ja, nästan alla har bildats på samma sätt som nya svenska ord har bildats i århundraden, genom sammansättning eller avledning.

En liten systemförändring är kanske att *den* håller på att etablera sig som könsneutral beteckning för personer. Inga-Lill Grahn's artikel i detta nummer visar hur känsliga vi är för denna lilla förskjutning.

I Staffan Hellbergs artikel om 1945 som det stora gränsåret för modern svenska nämns två systemförändringar. Konjunktivformer som *säge* och *tage* försvinner definitivt, och verbens pluralformer som *vi gå* blir omoderna också i skrift. Att dessa trots allt marginella förändringar kan upplevas som betydelsefulla, säger en del om stabiliteten.

Men ser vi till användningen mer än systemet, blir intrycket annorlunda. Hellbergs artikel handlar framför allt om hur barnboksförfattare och journalister prövar nya stillägen och användningsmöjligheter.

I dag sker liknande omprövningar i

stor skala, främst på grund av teknikutvecklingen. I februari kunde vi läsa en rapport från SCB om att särskilt yngre män läser färre böcker än tidigare. Samtidigt läser de mer än någonsin – på datorskärmen. Troligen skriver också dagens tjugooåringar mer än någon tidigare generation, tack vare datorerna. Arbetslivet är genomsyrat av detta skriftbruk. Skriftspråkets centrala roll försvinner alltså inte, däremot sättet att använda det.

Och språksituationen i det svenska samhället förändras i rask takt. Debatterna intensifieras om engelskans roll på högskolan, modersmålsundervisningen i skolan och undervisningen i svenska för invandrare. De visar att vi ännu inte riktigt vet hur vi hanterar det mångspråkiga samhället.

Som språkvårdare kan man i detta läge vara rätt nöjd med svenskan. Den har ett stabilt system som kan tas i bruk för nya ändamål och användas på nytt sätt när språksituationen ändras. Det är som det ska vara.

Den mest dramatiska förändring som vi rapporterar i detta nummer är kanske en helt annan: tidskriften Språkvård upphör efter sommaren. I stället startar den nya Språktidningen. Läs mer på sidan 19!

Olle Josephson
Chef för Språkrådet

NYORD

Sverka din minnespinne

BIRGITTA LINDGREN

Att 2006 var valår satte sina spår i ordförrådet med nystartsjobb och andra ord. Men vi fick också rondellhundar. Birgitta Lindgren, ansvarig för Svenska språknämndens nyordsarbete, redovisar här ett urval nyord.

Det gångna året var valår. Vi fick slagord som *nystartsjobb*, *flexidari-tet*, *vårdlots* och *vårdvisare*. I debatten kunde man likt president Bush drämma till motståndare med ordet *latteliberal*. Regeringsskifte med nya bestämmelser orsakade att man skyndade sig att anlägga *Odellplattor* till planerade nybyggen.

I *bloggsfären* frodas *medborgarjournalistik*, och man kan tjäna pengar på *betalbloggar*. Dessvärre döljer sig där och på chattsidor också *gromare*, vuxna som på olika sätt söker locka unga för att utnyttja dem sexuellt. Ett annat brott som drabbar unga är *bötning*, där man tvingas betala en påhittad skuld. I teknikens värld har vi fått datorminnen så små att de kallas *minnespinnar* och *minnesprickar*. Snart har vi

mobil-tv, och mobilerna behöver skyddas i en *mobilstrumpa*. Barnuppfostran fortsätter intressera. Tidigare har vi noterat den överbeskyddande *curlingmamma*. Nu har vi ytterligare ett målade ord för detta, *helikoptermamma*. För hbt-världen är regnbågsflaggan symbol, och det har avsatt ord som *regnbågsbarn* och *regnbågskväll*. En förvirrad debatt pågick om den svenska som talas ibland i de invandratäta förorterna. Vid sidan om det nedsättande *blattesvenska* dök *miljonsvenska* upp, avsett som ett positivt uttryck. Som ordbildning är inte ordet *rondellhund* märkvärdigt, men som företeelse har det väckt förtjusning som uttryck för kreativ folkslagkonst och som protest mot skadegörelse av offentlig konst. En sådan hund får man *curla*.

Så slutligen en varuupplösning. De ord som tas med i listan är ett litet urval. Hur många ord som kommer varje år går inte att fastställa. De som väljs ut behöver inte alltid uppvisa någon hög frekvens. Det vore orimligt att kräva av nya ord. Det årtal som sätts ut är årtalet för det tidigare

belägg vi har funnit för ordet (i den angivna betydelsen). Vi är tacksamma för påpekanden om någon kan hitta ännu äldre belägg.

andrafiering det att framställa någon som "den andra", d.v.s. något främmande. 2006

- Nationen utbildas till att införliva föreställningen om ett normalt "vi" och ett onormalt "dem" [...] Detta är en systematisk andrafiering (det vill säga att göra människor till de andra) som är inbyggd i skolans dagliga och pedagogiska arbete. Diskriminering, andrafiering och exkludering av elever med invandrarbakgrund är en del av utbildningssystemets arbetssätt. *Dagens Nyheter* 11.4.2006

betalblogg blogg som besökare får betala för att komma åt. 2006

- För 69 kronor får man följa hur Linda Skugge odlar sin trädgård och hur hennes gravida mage växer. Bloggen "Saker som växer" är Sveriges första betalblogg. *Borås Tidning* 27.4.2006

blattesvenska nedsättande: 1. svenska som någon talar som håller på att lära sig svenska 2. en multietnisk variant av svenska. 2003

- En debatt om språk kan ibland ha flera på grund av kommunikationssvårigheter. Det var vad som hände när litteraturprofessorn Ebba Witt-Brattström och Gringos chefredaktör Zanyar Adami i våras grälade om svenskundervisning för invandrare. Witt-Brattström tyckte att regeringen gav signaler om att invandrare bara behövde lära sig lite lagom "blattesvenska". Adami ville i stället försvara "blattesvenskan"

och jämföra den med en dialekt som skånskan. *Sydsvenska Dagbladet* 25.11.2006

[jämför *miljonsvenska*]

bloggosfär det samlade utbudet av bloggar. 2004

- Om konkurrensen mellan kvällstidningarna är hård så är konkurrensen om uppmärksamhet i bloggosfären knivskarp. *Expressen* 20.5.2006 [da. *blogosfære*, no. *bloggosfære*]

bröllopskoordinator person som tar hand om det praktiska inför ett bröllop (kläder, lokal, meny, inbjudningar m.m.). 1992 (om USA).

- Då var det prinsessstårta som gällde. Nu finns det över femtio olika tårter att välja mellan, säger Tove Leijon. Hon är bröllopskoordinator, ett yrke som fortfarande är ganska nytt i Sverige, men som i USA har funnits länge. *Dagens Nyheter* 15.4.2002

buda ökad anv.: lägga bud (på vara som bjuds ut till högstbjudande)

- Spekulanterna har ungefär en vecka på sig att buda. *Dagens Nyheter* 27.6.2005

bötning vard.: rån som utförs som indrivning av föregiven skuld. 2004

- En 16-årig kille från Biskopsgården åtalas för att försökt genomföra en så kallad bötning. Utan att ha en skuld att hänvisa till krävde den misstänkte 1000 kronor av en jämnårig yngling. Om du inte betalar så får du se vad som händer nästa gång vi träffar på dig, påstås 16-åringen ha sagt. *Göteborgs-Posten* 13.9.2006

curla skämma bort. 2005

- Flera kändisföräldrar har trätt fram och erkänt att de curlar [...] det är en klassfråga om man har möjlighet och resurser att sopa banan för sina barn. *Ordfront magasin* 26.5.2005
  - Sluta curla för era män, kvinnor! Du packar dagispåsen, trots att det är din partner som lämnar på dagis. [...] Grattis, du är en fullfjädrad curlingpartner som sopar banan framför din respektive. *Aftonbladet* 15.12.2005
- [till *curlingförälder* 2004 i *Språkvård* 2005/1]

cykelbox utrymme för cyklist vid ett trafikljus. 2006

- Cykelbox innebär att cyklisterna ges mer utrymme vid trafikljus och att bilisternas stopplinje förflyttas bakåt. Orsaken är olyckor där lastbilar vid högersväng inte sett cyklister som står jämsides. *Informationsfolder från Vägverket* 2006

drevkultur den mentalitet som yttrar sig i medial drevjakt. 2006

- Ett inlägg om hur våra grannländer ser på den nya svenska regeringen och avgående ministrar flyttade fokus från licensskolk och obeskattad arbetskraft till den "drevkultur" som finns i Sverige. I både Danmark och Finland ska det till betydligt mer för att fälla en minister. *Svenska Dagbladet* 20.10.2006

FAR förkortning för *fysisk aktivitet på recept*. 2004

- Även sjukvården har anammat allt mer förebyggande friskvård. Genom FAR, fysisk aktivitet på recept, kan man via läkare ordinerar motion som medicin, ibland i kombination med lä-

kemedel. *Gotlands Allehanda* 18.1.2006
[jämför *receptmotionär*]

fjärrnyckel elektronisk dosa som man öppnar billäs med. 2006

- Bra att tänka på inför långresan [...] Låssprej & cigaretttändare (om fjärrnyckeln skulle lägga av). *Svenska Dagbladet* 18.2.2006
- [*fjärrlås* om elektroniskt styrd lås för bil är äldre]

flexicurity arbetsmarknadspolitik avsedd att skapa både flexibilitet och trygghet. 2001

- I korthet kan man säga att flexicurity är en kombination av det finmaskiga, nordiska, sociala skyddsnetet och en närmast anglosaxisk arbetsrättslagstiftning. Utgångspunkten är att det bara är bra om ett jobb försvinner så länge det ersätts med ett annat, ännu mer produktivt. *Borås Tidning* 26.10.2006
- [från da. bildat till eng. *flexibility* 'flexibilitet' och *security* 'säkerhet']

flexidaritet socialpolitik avsedd att skapa både flexibilitet och välfärd. 2006

- Flexidaritet centerns nya honnörsord. [...] I manifestet talas om en förnyad välfärd och här myntas ordet "flexidaritet" – en kombination av solidaritet och flexibilitet. *Dagens Nyheter* 3.8.2006
- [slagord hos centerpartiet i valet 2006]

friva förkortning för *fri visstidsanställning*. 2006

- Arbetsrätten i valet: Kontroversiella nyansskillnader [...] I korthet och i punktform handlar riksdagsvalet om följande: 1. Tidsbegränsad anställning ska få förekomma som vikariat, av ålderspensionärer samt som fri viss-

tidsanställning, så kallad friva. *Personal & Ledarskap* 2006/7-8

fulbryt känslan att man vill bryta ihop när man ser sig i spegeln vissa dagar. *Egenpåhittat ord, inskickat till Språkrådet* 17.10.2006 av Marianne Olsson

genuspedagog pedagog med inriktning på jämställdhetsfrågor. 2002

- Genuspedagog är ett helt nytt yrke i Marks kommun. Jag ska inspirera pedagoger att jobba med jämställdhet, säger Margareta Westling som har arbetat på sin nya tjänst i tre månader [...] en dag i veckan ägnar hon åt jämställdhetsarbete i sin nya roll som genuspedagog. Hon har en utbildning i genusvetenskap från Göteborgs universitet och ska fungera som en handledare för andra pedagoger i kommunen. *Hallands Nyheter* 3.11.2006

genuskänslig uppmärksam på olika behandling av kvinnor och män. 2006

- Allt hade alltså varit frid och fröjd om det inte vore för filmens möjliga könsbild – det är inte bara animationsstilen som är hämtad från 40-talet. Jag är vanligtvis inte genuskänslig, men som pappa vägrar jag att ställa upp på de nästan sektartade hyllningarna till moderskapet i *Bambi 2*. *Borås Tidning* 24.2.2006

geocaching skattjakt med hjälp av gps-mottagare. 2001

- Fascinationen för ny teknik återkommer också i ett nytt intresse, geocaching. Folk gömmer en låda ute i naturen på en plats som de gillar. Sedan lägger de ut koordinaterna på nätet och med hjälp av en gps-mottagare kan man

leta upp lådan och skriva en hälsning. *Sydsvenska Dagbladet* 3.11.2006
[även i da. och no.]

groma (uttal med o som i *sol*) söka kontakt med unga via nätet i syfte att utnyttja dem sexuellt. 2006 – **gromare** person som ägnar sig åt gromning. 2006 – **gromning** det att groma. 2006

- En artikelserie om kontaktförsök på internet som vissa män utsätter barn och ungdomar för i sexuellt syfte. DN lanserar nu ett svenskt ord för detta: *gromning*, efter engelskans *grooming*. Den som *gromar* en flicka eller pojke via internet gör sig skyldig till *gromning* på nätet. *Dagens Nyheter* 11.5.2006, Gert Svensson
[försvenskad form av eng. *grooming* eg. 'sköt-sel, vård, trimning']

heja(r)klacksjournalistik journalistik som okritiskt hyllar någon. 2004

- Sportjournalister ska alltid blåsa upp en ballong, som de sedan älskar att sticka hål på. Först höll man på i tre månader och skrev om hur bra allt skulle gå för Sverige och sedan krävdes det bara 90 minuter mot Trinidad och Tobago för att allt skulle bli ödelagt. Jag kallar det hejarklacksjournalistik. *Metro* 26.6.2006

helikoptermamma överbeskyddande mamma. 2005

- Nu varnar experter för helikoptermammor som hela tiden övervakar, skyddar och sköter sina barns liv. [...] Hjälpa barnen att hantera motgångar på egen hand. *Expressen* 8.11.2005
- Helikoptermammor är morsor som ständigt kretsar kring de vuxna barnen, oförmögna att släppa taget om dem.

[...] Efter debatten om curlingföräldrar lanseras begreppet helikoptermödrar i Storbritannien, skriver den brittiska tidningen Daily Mail. *Aftonbladet* 8.11.2005

[efter eng. *helicopter mother*]

hemmadagis eftersyn av eget barn i hemmet mot kommunalt vårdnadsbidrag. 2004

- Om dagis behöver 100 000 kronor för att ta hand om ett barn, men föräldern klarar jobbet för en lägre summa, så kan väl uppdraget gå till den som utför det billigast? [...] Ju fler och yngre barn familjen har, desto billigare blir "hemmadagiset" för samhället. *Expressen* 16.11.2004

IVPA förkortning för *i väntan på ambulans*, förstahjälpen vid en olycka. 2001

- I väntan på ambulansverksamheten (IVPA) innebär att två brandmän från närmaste räddningsstation med särskild utbildning och utrustning och i ett mindre fordon rycker ut för att ge första hjälpen vid sjukvårdslarm i avvaktan på att ambulans med mera avancerade vårdresurser anländer. *Falu-Kuriren* 28.7.2001

Kalle Anka-logistik det att ordna julaf-tonens aktiviteter så att man hinner se på Kalle Anka-programmet på tv. 2006.

- Kalle-Anka-logistik [...] utser vi till årets jul-nyord. Från *SR:s webbplats, programmet Språket* 12.12.2006

klimatflyktning person som flyr sitt land till följd av sämre klimat där. 2001

- Läser en mörk framtidsvision om Europa år 2050 i tidningen Time. Öken i södra Spanien, torka i Grek-

land och en våg av "klimatflyktingar" från krisdrabbade Nordafrika. *Expressen* 26.11.2001

[da. *klimatflygting*]

latteliberal 1. (alltför) liberal 2004 (om USA) 2. oäkta, ljummen liberal. 2006

- Det var de nya moderaterna som låg bakom den borgerliga valsegern. Men det är en idémässigt utspädd grupp, latteliberaler, som inte identifierar sig som moderater utan som spretar åt alla håll. *Dagens Nyheter* 15.11.2006

[efter amerikansk eng. *latte liberal*; att dricka kaffelatte anses tillgjort av många och *liberal* är ett skällsord i USA]

legga be att få se någons legitimation. 2006

- Publiken blir leggad. *Dagens Nyheter* 29.9.2006

[till kortordet *legg* för *legitimation*]

medborgarjournalistik ny betyd.: journalistisk verksamhet som bedrivs av vanliga medborgare, som inte är journalister. 2005

- Det som ett etablerat mediaföretag går ut med måste vara källkontrollerat. Annars kommer mediaföretagen på sikt att bli överflödiga. Det finns redan de som menar att bloggar och så kallad medborgarjournalistik kommer att ta över mediernas roll. *Svenska Dagbladet* 20.5.2006

[da. *borgerjournalistik*, no. *borgerjournalistikk*]

miljonsvenska adj.: som hör ihop med miljonsvenskan (se detta). 2005 – **miljonsvenska** subst.: en multietnisk variant av svenska. 2006

- De miljonsvenska ord som vi använ-

der som typ *shoo, guzz, keff* har efter vissa påtryckningar från oss kommit in i Svenska akademins ordlista. *Gringo* 15.11.2005

- I våras triggade en jobbannons i Gringo årets största kulturdebatt. Det var våren Rinkebysvenska blev till blattesvenska. Gringos försök att införa miljonsvenska i stället slogs ner av DN-kultureliten. *Gringo* 7.11.2006

[skall associera till *miljonprogrammet* i 1970-talets förorter, där många med invandrarbakgrund bor; jämför *blattesvenska*]

minnespinne usb-minne. 2001

- Som lagringsmedium används Sonys egna minnespinnar som finns i storlekar från 8 till 64 Mb. *Dagens Nyheter* 8.1.2001

[no. *minnepinne*]

minnesprick miniatyriserat datachip. 2006

- Burkarna talar och vykortet sjunger. Ett miniatyriserat datachip, kallat Memory Spot, kan lagra information på ett sätt som öppnar helt nya användningsområden. Minnespricken är inte större än ett halvt riskorn, men kan ändå innehålla text, ljud eller filmklipp. *Dagens Nyheter* 12.8.2006

mobilstumpa fodral för mobil. 2005.

- Skydda mobilen med en mobilstumpa i bomull-polyester [...] Strumpan finns i flera färgställningar. *Expressen* 16.10.2005

mobil-tv tv-sändning i mobiltelefon. 2003

- 2007 är året mobil-tv kommer att bli globalt, sa Olli-Pekka Kallasvuo, Nokias koncernchef, i sitt öppningstal

[...] För närvarande sker tester med direktsänd mobil-tv i flera länder. *Dagens Nyheter* 1.12.2006

[även i da. och no.]

nystartsjobb jobb som resultat av åtgärd för att få in arbetslösa i arbetslivet. 2005

- Den 1 januari [2007] införs också nystartsjobb som innebär att den som anställer dig slipper att betala arbetsgivaravgifter för dig, eftersom du är över 55 år slipper de arbetsgivaravgifter dubbelt så lång tid som du varit arbetslös eller deltagit i åtgärder.

Dinapengar.se 5.12.2006

[förslag från alliansen i valet 2006]

Odellplatta bottenplatta till nybygge som skyndsamt anläggs innan bidragsreglerna ändras. 2006

- När den borgerliga regeringen lade om bostadspolitiken 1991 skapades en mängd så kallade Danellgropar. De utgjorde ett bevis för bidragsmyndigheterna om att ett nybygge var påbörjat – och skulle omfattas av gamla bidragsregler. På samma sätt lär det nu byggas ett antal "Odellplattor" innan politiken läggs om vid årsskiftet. Den här gången måste bygget för att vara bidragsberättigat ha kommit så långt att bottenplattan är gjuten. *Sydsvenska Dagbladet* 31.10.2006

[bildat till kommun- och finansmarknadsminister Mats Odell]

prio ökad anv.: kortord för *prioritet*.

- Prio nummer ett för mig är att man har full behovstäckning i förskolan och att man minskar barngrupperna. *Göteborgs-Posten* 29.8.2006

receptmotionär person som får motion utskrivet på recept. 2004.

- Det handlar om de personer som ska ta emot patienter som fått fysisk aktivitet utskrivet på recept (FAR) av sina läkare. [...] Idrottsföreningar får en liten peng för varje receptmotionär de tar emot. *Hallands Nyheter* 26.4.2004 [jämför FAR]

regnbågsbarn ny bet.: barn till föräldrar som är homo- eller bisexuella eller transpersoner. 2005

- Stockholms stad har dragit igång ett projekt inom förskolan för att öka öppenheten i arbetet med de så kallade regnbågsbarnen och deras familjer. Regnbågsbarn kallas barn som växer upp i familjer med homo- eller bisexuella föräldrar. *Nya Dagen* 2.10.2005 [associerar till *regnbågsflaggan* som är symbol för hbt-rörelsen; äldre betyd. 'grupp barn med olika etnisk bakgrund']

regnbågskväll (dans)kväll som speciellt riktar sig till homosexuella. 2006.

- Men restaurang Nouveau i Falköping satsar också på "regnbågskvällar". Paolo Assio, krögare på Nouveau, berättar: Vi försöker skapa en möteplats och har haft regnbågskväll ett par tillfällen [...] Vid de tillfällena är restaurangen abonnerad. Vill folk komma in ändå är det helt okej men då får de acceptera att där är människor med en annan sexuell läggning. *Falköpings tidning* 16.5.2006 [jämför *regnbågsbarn*]

rondellhund hundskulptur som tillverkats av okända och placerats i rondell. 2006

- Lägg Akademi Vreta Kloster (AVK)

på minnet. Gruppen, bestående av två unga män, är upphovet till explosionen av rondellhundar i Linköping. Något som saknar motstycke i landet. [...] Genom att sätta tillbaka en hund där konstnären Stina Opitz fått sitt konstverk förstört ville Akademi Vreta Kloster protestera [...] pojarna anade [aldrig vad] de satte igång när de placerade sin rondellhund i Tornbyrondellen någon gång på sensommaren. *Östgöta-Correspondenten* 17.10.2006

safariforskning forskning i u-land som anses som ett utnyttjande av landet och liknas vid västliga turisternas nöjesjakt i Afrika. 2006.

- Det finns nästan inga pengar till forskning om infektionssjukdomar på det södra halvklotet. Vi vill också satsa på andra arbetsmetoder än den så kallade safariforskningen. Det brukar betyda att västerländska forskare, ofta från rika universitet, gör nedslag i fattiga länder och sedan tar med sig provresultaten hem för att publicera dem i någon tidskrift. Då utnyttjar vi de fattiga länderna utan att ge något tillbaks. *Dagens Nyheter* 10.6.2006 [efter eng. *safari research*]

shoppingspion person som i hemlighet kontrollerar servicen i en butik. 2006

- Shoppingspioner – smygvägen till bättre affärer [...] Du anlitar ett företag som skickar låtsaskunder till din butik eller som ringer din kundtjänst. De ser ut och uppför sig som vilken vardagskund som helst. Skillnaden är att de noggrant registrerar hur butikspersonal eller kundmottagare agerar, och fyller i en utförlig rapport direkt efteråt. *Tidningen Entreprenör* 2006/1

sopspanare ökad anv.: person som i hemlighet skall kontrollera att folk gör rätt när de lämnar sitt avfall på sopstationer. 2000

- 76-åriga Astrid [...] har åtalats för miljöbrott sedan hon ställt en gammal stekpanna vid en sopcontainer. En sopspanare såg det hela och anmälde saken till åklagare. *Göteborgs-Posten* 2.4.2006

sovbutik butik där kunden mot betalning får sova en stund. 2006

- Sömn har blivit en lyxvara. I flera av världens storstäder öppnar "sovbutiker" där stressade storstadsbor mot betalning får sig en tupplur [...] Idén kommer från New York. *Punkt SE* 2.10.2006

stadsgles, stadsglesning ord föreslagna av Språkrådet som kortare former för *stadsutglesning* (se detta). 2006

[jämför även *stadsspret*]

stadsspret jämför *stadsutglesning*. 2006

- I diskussionerna har förekommit *stadutglesning* och även kortformen *stadsgles*. Nu föreslår Per Åhlström kortformen *stadsspret*, som tar fasta på den spretighet och brist på sammanhang som ligger i engelskans *sprawl*. Och varför inte? *Spret* är ett ord av samma slag som *spring* och *fläng*, *stoj* och *stök* – en ordbildningstyp som har anbefallts av språkvårdare redan för hundra år sedan. *Dagens Nyheter* 11.11.2006, *Språkspalten*, Catharina Grünbaum

stadsutglesning ohämmand tillväxt av förorter på bekostnad av service i stadskärna. 2003

- Nyurbanism [...] är en reaktion mot

det som i USA brukar kallas för "urban sprawl". En stadsutglesning, villaområde efter villaområde som gör att människor inte kan göra något utan att ta bilen. Till stormarknaden, till jobbet eller fotbollsträningen. Villalivet är en förnekelse av stadslivet. *Expressen-Kvällsposten* 20.7.2003

[svenskt ord för eng. *urban sprawl* till *sprawl* 'breda ut sig (ohämmand, slarvigt)'; jämför *stadsgles*, *stadsspret*]

sverka klaga på inköpt vara som man är missnöjd med. 2006

- Jag hade alltså märkt att jag hade börjat använda ordet "sverka" mer och mer och kollade därför upp om det fanns i Svenska språknämndens nyordslistor. Det gjorde det inte, så jag skickade in ett tips om det. Tröjan som jag sverkade? Jag fick en ny. *Hämtat från bloggplats* (Helena Hansson) 2.2.2006

[bildat till *Sverker* Olofsson, programledare i tv-programmet Plus]

timellare hemmasnickare. 2003

- Det första intrycket av huset är viktigt. Är det prydligt utomhus är det förmodligen ok där inne också. Men se upp för hembyggerier. "Timellare" med hammare och såg har förstört mångt hus. *Svenska Dagbladet* 8.5.2004

[bildat till Martin *Timell*, programledare för tv-program om renovering av hus]

tjejkött kött som unga kvinnor brukar föredra, som kyckling och kalkon. 2006

- Så efter att med skeptisk min ha konsumerat "tjejkött" (kalkon, typ) har jag tuggat i mig min första oxfilé. *Dagens Nyheter* 16.5.2006

triage prioriteringsbedömning i akut-sjukvården. 2001

- För att de sjukaste patienterna ska få vård först sorterar sjukhusen sina akutpatienter allt hårdare. Metoden kallas triage (sortering på franska) [...] Triage innebär att erfarna sjuksköterskor frågar ut patienten och anhöriga. *GP* 4.9.2006

[via eng. av fra. *triage* 'sortering'; även i da.,no.; ursprungligen en metod lanserad av en läkare i Napoleons armé]

villamatta stort utbrett villaområde. 2002

- I Arlöv dominerar höghusen, i Åkarp breder villamattorna ut sig. *Sydsvenska Dagbladet* 23.9.2006

vårdotek en typ av enklare vårdinrättning. 2005.

- Att hjälpa människor som söker vård för enklare besvär och därigenom avlasta vårdcentralerna – det är syftet med de tolv nya Vårdotek som öppnats i veckan i Göteborg i ett samarbete mellan Apoteket och det privata vårdföretaget Capio. På Vårdoteken finns sjuksköterskor [...] som [...] dels kan ge vård direkt, dels hjälpa patienterna boka tid på annat håll. *Dagens Nyheter* 4.12.2005

vårdvisare person som hjälper vårdsökande tillrätta. 2006

- Lagstifta om rätten till fritt val av vård samt inrätta speciella vårdvisare som tillvaratar de mest sjukas intressen. På måndagen presenterade moderaterna sitt sjukvårdspolitiska program. *TT* 21.3.2005

[förslag från moderaterna i valet 2006]

äldrelots person som hjälper vårdsökande tillrätta. 2004

- Den som är över 75 år och fortfarande bor hemma har rätt till lite extra service. Det är tanken bakom projektet Äldrelotsen som ska hjälpa äldre att hitta rätt sjukvård och omsorg i Göteborg. Allt de behöver göra är att slå ett telefonnummer. *Dagens Medicin* 22.9.2004

[förslag från kristdemokraterna i valet 2006]

I arbetet med ordlistan har vi som vanligt haft nytta av Språkdatas databas Språkbanken liksom pressdatabaserna Presstext och Medicarkivet för kontroll av ålder och frekvens.

Liksom förra året har vi haft hjälp av våra frivilliga excerpister, som systematiskt letat efter nya ord och bidragit med de flesta orden i listan. Vi tackar *Rolf Bååth, Sigrid Eklöf, Ingrid Frey, Kristina Gareby Hjerpe, Karin Nilsson-Eklöf, Margareta Nissby, Björn Thunström, Erika Winther* och *Elisabeth Åkesson*. Särskilt tack till *Christer Magnusson*, som hjälpt till inte bara med excerpering utan även med registrering av orden.

Besökare på vår webbplats har också bidragit genom att skicka in iakttagelser om nya ord och även ord som man själv hittat på. Vi publicerar de flesta löpande i var sin lista på vår webbplats <www.språkrådet.se>. Några av orden i nyordslistan har kommit in den vägen: *bloggosfären, curla, dreokultur, fulbryt, groma, mobilstrumpa, sverka, triage, äldrelots*. ■

Den har mer förnuft än känsla

INGA-LILL GRAHN

När Språkriktighetsboken gavs ut 2005 föreslog Språknämnden *den* som könsneutralt pronomen: "Om någon vill röka får *den* gå ut på gården." Stämmer förslaget med vanlig språkkänsla? Inga-Lill Grahn har testat 214 facköversättare.

Personliga pronomen tillhör en så kallad slutna ordklass, vilket innebär att de ingående orden i allmänhet varken blir fler eller färre över tid. Vad som däremot kan ske är att betydelse och bruk ibland vandrar mellan orden inom klassen. Dessutom bidrar vi språkbrukare till den slutna ordklassens inre dynamik, genom att ladda exempelvis personliga pronomen med både egna attityder och information om vårt förhållande till världen runt omkring. Jag väljer till exempel alltid *hon* respektive *han* för att tala om familjens två katter, Fina och Mauritz, efter-

som jag har en relation till dem och deras kön spelar roll. Om en okänd katt på gatan däremot väljer jag naturligtvis *den*, för att dess kön är både okänt och oviktigt: Vad söt *den* var! En katt kan alltså vara *hon*, *han* eller *den*. Men hur är det med oss människor?

Möjligen står vi just nu inför en språkförändring som drivs framåt av behovet av ett så kallat könsneutralt pronomen. De flesta är nog överens om att *han* inte längre kan betraktas som ett tillfredsställande alternativ för att beteckna 'person oavsett kön'. Möjligheten att i stället använda pronomenet *den* med generisk (allmän) syftning på personer har vid upprepade tillfällen lyfts fram av språkvetare och språkvårdare. Nu senast är det Svenska språknämnden som slår ett slag för användning av *den*, i fall då syftningen inte blir oklar: *Om någon vill röka får *den* göra det på balkongen* (se *Språkriktighetsboken*, s. 75–80).

Teoretiskt är det inte svårt att ställa sig bakom nämndens rekommendation om *den*, men hur ser det ut i praktiken? När jag skärskådar mitt eget skrivande, till exempel, finner jag inte ett enda könsneutralt *den*, och innan jag fick *Språkriktighetsboken* i min hand hade jag nog inte ens övervägt möjligheten. Uppenbarligen glappar det en aning mellan teori och praktik, eller kanske mellan förnuft och känsla. Detta gjorde mig nyfiken på att undersöka andra språkbrukares känsla för pronomenet *den* med könsneutral funktion, vilket jag gjort i form av en enkätstudie. I den här artikeln presenteras en sammanfattning av resultatet.

Informanterna i studien är inte något tvärsnitt av Sveriges befolkning, men har kvalifikationer som gör dem intressanta ur en annan synvinkel. Genom sitt dagliga arbete kan de antas ha en hög medvetenhet i sitt skrivande och en speciell närhet till språkliga val. Mitt material består av enkätvar från 214 stycken överlag välutbildade facköversättare, som översätter till svenska och är medlemmar i Sveriges Facköversättarförening.

Enkäten omfattar ett antal exempelmeningar där pronomenet *den* används anaforiskt (tillbakasyftande) om person med obestämt kön. Pronomenet syftar tillbaka på ett så kallat korrelat i texten, som i det här fallet utgörs av ett eller flera ord vilka betecknar personer med ovidkommande eller okänt kön. För tydlighetens skull har både korrelaten och pronomenet *den* kursiverats när exemplen presenteras nedan.

Ja, nej, kanske

Varje exempel kan hänföras till någon av fem grupper, och inom varje grupp har korrelaten gemensamma drag. Jag har

bland annat studerat om korrelatens grammatiska genus påverkar informanternas inställning till att använda könsneutralt *den* i skrift. Informanterna fick tänka sig att de skulle skriva en text av allmänspråklig karaktär och för varje exempel kryssa JA ("jag kan tänka mig att använda konstruktionen när jag skriver"), KANSKE ("jag kan kanske tänka mig att använda konstruktionen när jag skriver") eller NEJ ("jag kan inte tänka mig att använda konstruktionen när jag skriver"). Det fanns också möjlighet att kommentera svaren.

Här följer en presentation av de fem exempelgrupperna, och i korthet något om informanternas svar. (I testet blandades exemplen från olika grupper.) Procentsiffran inom parentes vid varje exempel visar hur många informanter som valt alternativet NEJ.

SUBSTANTIV I NEUTRUM

- 1a *För att barnet ska få ett bra skolår bör den skolas in i klassen under två veckor. (96 %)*
- 1b *Vittnet måste infinna sig till förhöret om den inte har laga förfall. (95 %)*
- 1c *Ett barn formas av miljön den växer upp i. (94 %)*
- 1d *Varje kväll skall biträdet redovisa det antal poster den sålt under dagen. (93 %)*
- 1e *Ett partis språkrör måste visa engagemang om den vill locka väljare. (88 %)*

Det gemensamma för korrelaten i grupp 1 är att de innehåller ett substantiv i neutrum, vilket informanterna i hög grad reagerat mot i kombination med pronomenet *den*. Resultatet är knappast oväntat, kanske kunde man till och med

förvänta sig att motståndet skulle vara ännu större mot dessa konstruktioner eftersom de strikt grammatiskt kan betraktas som oriktiga. Vid exempel 1e har så mycket som en dryg tiondel av informanterna svarat JA eller KANSKE. När det gäller substantivet *barn* (som är korrelerat i exemplen 1a och 1c) är pronomenbruket ofta varierat, men det enda man kan utläsa av enkätresultatet är att de flesta informanterna valt bort *den*. Däremot vet vi inte om de i stället skulle ha använt *det*, *han* eller *hon*, även om många i kommentarer uppger sig föredra *det* för *barnet*. En informant uppger samtidigt att den läst en bok där barnet konsekvent omtalades med *det*, vilket kändes ”mycket opersonligt”.

KVANTITATIVT PRONOMEN OCH SUBSTANTIV I NEUTRUM

- 2a *Varje barn på det nya högstadiet påstår att den läst ordningsreglerna. (97 %)*
- 2b *Ett och annat snille visade att den kunde spekulera mer snillrikt än de andra. (94 %)*
- 2c *Varje geni måste visa att den kan prestera bättre än andra. (92 %)*
- 2d *Varje statsråd tilldelas ett område som den ansvarar för. (84 %)*
- 2e *Vem av tidningsbuden uppgav att den inte hann med sitt utdelningsdistrikt? (77 %)*

I exemplen i grupp 2 innehåller korrelaten kvantitativa pronomen (som anger mängd eller antal av någonting) i kombination med substantiv i neutrum. Även här är NEJ-svaren som synes många. Informanterna är mest positiva till exempel 2d och 2e, vilket man kan fundera över. Vill man hellre använda *den* om *statsråd*

och *tidningsbud*, än om *barn*, *snillen* och *genier*? Av kommentarer i enkäterna framgår att många skulle föredra *det* framför *den* i exemplen. Eller som en informant uttryckt det: ”I vissa meningar stod det *den* när det egentligen skulle vara *det*.” I exempel 2e kan det inledande pronomenet *vem* vara en förklaring till att så pass många tycker att konstruktionen är tänkbar. Det är troligt att en inledning som *vilket av tidningsbuden* skulle gett ett annat resultat. (Även om *vem* formellt är interrogativt kan det i exemplet sägas ha samma funktion som ett kvantitativt pronomen. Se även exempel 4c.) Som framgår är NEJ-svaren i den här gruppen något färre än i grupp 1 (jfr tabell 1).

SUBSTANTIV I UTRUM

- 3a *Statsministern väljer vilka statsråd den vill ha i sin regering. (84 %)*
- 3b *Om människan insåg livets villkor skulle den vara mer ödmjuk inför döden. (69 %)*
- 3c *Om en informant inte förstår uppgiften bör den kontakta undersökningsledaren. (57 %)*
- 3d *Försäkringstagaren får själv avgöra om den vill genomgå rehabilitering eller ej. (50 %)*
- 3e *Missar lyssnaren en ledtråd så kanske den uppfattar nästa. (47 %)*

I grupp 3 utgörs korrelaten av substantiv i utrum och här är NEJ-svaren betydligt färre än i de två första grupperna (jfr tabell 1). Tittar man närmare på exemplen är informanterna kritiska till framför allt 3a men även till 3b. När det gäller 3a kan man inte utesluta att många såg den regerande statsministern framför sig, och därför hellre velat använda *han* – trots att det

i förtexten till enkäten uppges att *den* i samtliga exempel används med allmän syftning. Det faktum att Sverige hittills aldrig haft en kvinnlig statsminister återspeglas förmodligen också i viss mån. En trolig förklaring till den relativt låga acceptansen för *den* i 3b är att substantivet *människa* traditionellt kan åsyftas med pronomenet *hon*. Dessa förklaringar får också stöd i informanternas kommentarer. Som framgår tycker ändå nästan en tredjedel av informanterna att det inte är otänkbart att skriva *människan – den*. Resultaten för 3c, 3d och 3e är mer lika. Omkring hälften av informanterna uppger att det är tänkbart att använda *den* om informanter, försäkringstagare och lyssnare som i exemplen.

KVANTITATIVT PRONOMEN

- 4a *Ett virus härjar, men ingen tror att just den ska bli smittad. (77 %)*
- 4b *En och annan trodde att den kunde gå hem, trots att mötet inte var avslutat. (74 %)*
- 4c *Vem tror att just den ska bli drabbad? (55 %)*
- 4d *Någon borde ta bladet från munnen och säga vad den tycker. (55 %)*
- 4e *Det står var och en fritt att tycka vad den vill. (26 %)*

Så här skriver Svenska språknämnden i *Språkriktighetsboken*, s. 80:

Som könsneutralt pronomen går det i många fall bra att använda *den*, i synnerhet i fall där det inte råder någon tvekan om vad pronomenet syftar på. Om det av någon anledning känns alltför främmande för ens språkkänsla att använda *den* finns det andra sätt att formulera sig könsneutralt.

Korrelaten i grupp 4 är kvantitativa pronomen, utan substantiv. Man kan konstatera att resultatet varierar kraftigt mellan de olika exemplen. Att så många personer tycks acceptera konstruktionen i 4e kan ha sin förklaring i att den har drag av ett fast uttryck, vilket också många påpekar i kommentarer. Svårare att förklara är skillnaderna i acceptansen för *den* mellan 4a respektive 4c och 4d. Kan inledningen *ett virus* i neutrum i 4a göra det svårare att acceptera *den*? I en kommentar påpekas att det uppstår syftningsfel i 4d eftersom *den* skulle kunna syfta på *munnen*, men det är svårt att veta om fler informanter delar den här åsikten. Man skulle kunna betrakta kommentaren som ett exempel på att vi ställer större krav på otvetydig syftning vid ovana språkliga konstruktioner än vid kända.

KVANTITATIVT PRONOMEN OCH SUBSTANTIV I UTRUM

- 5a *Om någon av medarbetarna har ett kreativt förslag kan den vända sig till chefen. (60 %)*
- 5b *Varenda deltagare hävdar att den betal anmälningavgiften. (56 %)*
- 5c *Varje sökande bör uppge vad den har för meriter. (43 %)*
- 5d *Någon individ kan känna sig utpekad när den registreras med personnummer. (42 %)*
- 5e *Någondera parten anger först det belopp som den kan tänka sig att betala. (22 %)*

I grupp 5 innehåller korrelaten kvantitativa pronomen i kombination med substantiv i utrum. Denna grupp är den enda i undersökningen där medelvärdet för NEJ-svaren inte ens uppgår till 50 % (jfr ta-

bell 1). Bland exemplen märks bland annat 5e som fått först NEJ-svar av samtliga enkätexempel. I flera kommentarer framgår dock att man tänkt sig att *parten* kan syfta på exempelvis ett företag och inte nödvändigtvis en person, varför *den* som pronomen tett sig naturligt. Att 5c och 5d accepterats i så pass hög grad kan man nog bara spekulera i, men möjligen har en *indivud* och en *sökande* en mer opersonlig klang än en *deltagare* och en *medarbetare*, vilket kanske gör det lättare att acceptera *den*.

Den allmänna bilden

Resultatet visar på en stor variation mellan de olika exemplen, men vid en jämförelse mellan de fem grupperna skymtar ändå ett slags mönster. Tabell 1 visar att informanternas motstånd mot konstruktionerna är störst när korrelatet innehåller ett substantiv i neutrum. Samt att ett kvantitativt pronomen, ensamt eller i kombination med ett substantiv, ökar acceptansen för *den*.

Även om man bortser från grupp 1 och 2 där konstruktionerna är mer tydligt ogrammatiska, ser man att variationen i svaren är stor. I genomsnitt har drygt hälften av exemplen i grupperna 3–5 besvarats med NEJ, och resten med KANSKE

eller JA. Men varför kan man ibland, men inte alltid, tänka sig att använda *den* för att syfta exempelvis på *försäkringstagaren*? Och varför kan vissa, men inte alla, tänka sig att använda *den* för att syfta på *någon*?

Om enbart formellt grammatiska regler styrde våra språkliga val borde samtliga exempel av typen *vittnet – den* (grupp 1 och 2) vara förkryssade med NEJ. På samma sätt borde då exemplen av typen *medarbetaren – den* (grupp 3, 4 och 5) vara förkryssade med uteslutande JA. Så är dock inte fallet, vilket beror på att även andra faktorer än grammatiska påverkar våra val. Vi kan nämligen bortse från exempelvis ett ords grammatiska genus och låta andra faktorer, som vi kan kalla semantiska, styra. Det viktigaste är alltid att verkligen få fram det man har på hjärtat. Vi har alltså förmågan att i varje situation kunna välja och kombinera ord på det mest ändamålsenliga sättet, att liksom balansera mellan förnuft och känsla.

Den stora spridningen i resultatet kan tolkas som ett exempel på att grammatiska och semantiska faktorer står i ständig samverkan, även om man inte kan dra några slutsatser om vilka egentliga motiv varje informant har haft. Kanske kan man misstänka att den genomgående negativa inställningen till att använda *den* för att

Tabell 1. Medelvärden för korrelatgrupperna

	Andelen NEJ-svar (%)
Grupp 1: neutrumsbst. <i>barnet – den</i>	93
Grupp 2: kvant. pron. + neutrumsbst. <i>varje barn – den</i>	88
Grupp 3: utrumsubst. <i>lyssnaren – den</i>	61
Grupp 4: kvantitativt pron. <i>någon – den</i>	57
Grupp 5: kvant. pron. + utrumsubst. <i>varje sökande – den</i>	45

syfta på neutrumkorrelat är grammatiskt motiverad. Men motiven bakom att *den* tycks vara lite lättare att acceptera när korrelatet innehåller ett kvantitativt pronomen verkar mer diffusa.

Vidare kan man tänka sig att denna samverkan mellan grammatiska och semantiska motiv är extra mångfasetterad för en språklig konstruktion som genomgår en förändring. Som till exempel när ett personligt pronomen är på väg att erövra en ny funktion. Resultatet av undersökningen kan därför tyda på att några av svenskans personliga pronomen håller på att förändras till betydelse och därmed bruk. Det vill säga att pronomenet *han* är på väg att tappa sin funktion som allmänt syftande på man och kvinna, medan pronomenet *den* tar över genom att i större utsträckning användas om människor. Något annat som stärker teorin om en pågående förändring är att de informanter som var yngre än 35 år generellt var mer positiva än de äldre till de undersökta konstruktionerna.

I stora drag speglas enkätresultaten även i informanternas egna kommentarer. Många menar att svenskan har behov av ett könsneutralt pronomen i singularis, samtidigt som språkkänslan ofta säger nej till att använda *den*. Man använder i all-

mänhet de vanliga strategierna i form av omskrivning, plural eller passiv form för att undvika problemet. Åtminstone en informant kan dock betraktas som en potentiell pådrivare mot en förändring: "Nu när tanken är väckt hos mig kommer jag troligen att använda *den* oftare som könsneutralt pronomen." De flesta är överens om att ett neutralt korrelat inte går att kombinera med *den*, men i de övriga exemplen är man inte lika säker på vad som egentligen styr de egna valen.

Att språkkänslan är en faktor att räkna med i våra språkliga val kan knappast uttryckas tydligare än i följande informantcitat: "Jag är en hopplöst konservativ negativist, jag kunde inte förmå mig till ett enda *den* ..." Jag konstaterar därför sammanfattningsvis att vi tycks vara flera som upplever ett slags glapp mellan förnuft och känsla, även om jag just i den här texten försökt höja mig över känslan och dristat mig till ett litet *den* med könsneutralt funktion. ■

Inga-Lill Grahn är facköversättare och sedan årsskiftet doktorand i nordiska språk vid Göteborgs universitet. Artikeln bygger på hennes D-uppsats i svenska, framlagd vid Göteborgs universitet hösten 2006.

Språkvård blir Språktidningen!

Tidskriften Språkvård har utkommit sedan 1965, i stort sett som samma tidskrift. Nu planerar vi stora förändringar.

Efter sommaren kommer en helt ny tidning. Den blir omfångsrikare, med mer avancerad layout och utkommer sex gånger om året i stället för fyra. Den nya tidskriften ska handla om nyheter i svenskan, språkriktighet och språkvård lika mycket som Språkvård i dag. Avdelningen Frågor och svar från Språkrådet kommer att finnas kvar i närmast oförändrad form. Men det ges dessutom plats för artiklar om andra språk, fler praktiska skrivråd, reportage och genomarbetade artikelsерier. Det blir en bred populärvetenskaplig tidskrift om språk. Den nya tidskriftens namn blir Språktidningen.

En särskild, fristående redaktion med vetenskapsjournalister arbetar med Språktidningen. Chefredaktör och ansvarig utgivare blir Patrik Hadenius, med lång erfarenhet från Dagens Nyheters vetenskapsredaktion och tidskriften Forskning & Framsteg. Till redaktionen knyts ett redaktionsråd, där Språkrådet är representerat, och Språkrådets medarbetare bidrar med svar på språkfrågor och annat material. Svenska Akademien, Riksbankens jubileumsfond, Vitterhetsakademien och Vetenskapsrådet har givit den nya tidskriften omfattande startbidrag. Men

det finns inga formella band mellan någon institution, inte heller Språkrådet, och Språktidningen. Redaktionen har full journalistisk frihet.

I höstas genomförde vi en läsarenkät med en slumpvis utvald grupp prenumeranter på Språkvård (se s. 34). Den visade att läsarna uppskattar det mesta i Språkvård, men de gav också förslag till förbättringar. Det kommer den nya tidningen att ta fasta på. Dagens Språkvård är en bra tidskrift, men inte utan problem. Vi har haft svårt att hålla prenumerantstocken, 6 500 prenumeranter, på nuvarande nivå, trots flera kampanjer. Språkfrågorna skulle kunna nå många fler. Det behövs därför en tidskrift som förenar det bästa i nuvarande Språkvård med en hel del nytänkande.

Den som förnyar sin helårsprenumeration på Språkvård för det ordinarie priset 150 kronor, får under det första halvåret 2007 två nummer av Språkvård och sedan under andra halvåret de tre första numren av Språktidningen. Till samma pris som tidigare erbjuder vi alltså ovanligt mycket språkläsning i år.

*Olle Josephson
Redaktör och ansvarig utgivare
för Språkvård*

Från Vena och Mora

Jag är med i en förening som relativt ofta har anledning att skriva om Vena socken i Hultsfreds kommun, Småland. Frågan har uppkommit om hur något från Vena skall benämnas. Vi har t.ex. *smäländskt* för något från Småland, *svenskt* för något från Sverige men vad säger man om något från Vena?

Jan G. Nilsson

Svar: Det finns inte något etablerat adjektiv som anger betydelsen 'som avser/härrör från Vena'. Denna lucka i språkssystemet gäller inte bara namnet *Vena*, utan det gäller även t.ex. *Sala*, *Skara*, *Mora*, *Hulta*, *Vråka*, *Kisa* m.fl. namn med samma struktur. Man kunde eventuellt ha förväntat sig att åtminstone namnet Skara – med tanke på ortens historiska och religiösa betydelse – hade motsvarats av en adjektivisk form, jämför den latiniserade *uppsaliensisk* till *Uppsala*, men så verkar alltså inte vara fallet.

I stället för att använda ett adjektiviskt attribut till Vena får man försöka klara sig med (1) sammansättningar, t.ex. *Venadialekt*, *Venainvä-*

nare, eller (2) omskrivningar av typen *boende i Vena*, *våghållningen i Vena*.

Claes Garlén

En personal

I vår termbank har vi sedan några år en definition av begreppet *hälso- och sjukvårdspersonal*: 'personer som i sitt yrke utför hälso- och sjukvård'.

Det finns ett stort behov av att kunna referera till en enstaka person ur personalen, och i verksamheten är det nog inte ovanligt att man, åtminstone i vardagslag, talar om *en personal* i betydelsen en viss person. Vi har diskuterat saken med Terminologicentrum TNC och vi kom fram till att man kunde acceptera denna användning. Definitionen i vår termbank skulle då bli "person eller personer som i sitt yrke utför hälso- och sjukvård". I en kommentar till definitionen skulle man då kunna förtydliga att hälso- och sjukvårdspersonal både kan avse en grupp och en individ och att man måste vara tydlig med vilket man avser.

I Språkriktighetsboken (s. 151–152) kan man få ett visst stöd för detta, men att

det fortfarande kan kännas nytt och inte riktigt moget. Skulle Språkrådet stödja oss om vi börjar använda det så som ovan (alltså både för grupp och för individ)?

Stefano Testi, terminolog,
Socialstyrelsen

Svar: Ja, det kan vi. Vad gäller definitionen av uttrycket *hälso- och sjukvårdspersonal* ser jag inga problem med 'person eller personer som i sitt yrke utför hälso- och sjukvård'.

Personal i traditionellt kollektiv betydelse kan ju bestå av endast en person. "Personalen består i dag av endast en person" kan man säga.

Men din fråga gäller i första hand om man ska acceptera formen *en personal* om en individ. Så länge man använder det om antal går det numera bra: "Vi är bara en personal här i dag, men i morgon är vi som vanligt tre personal." Än så länge är det dock ovanligt att det används individualiserande om en viss person, t.ex. "Jag träffade en personal och en patient i korridoren. Personalen ville prata i enrum med patienten".

Det är dock inte osannolikt att detta så småningom också kan bli vanligt. Då

FRÅGOR OCH SVAR

www.språkrådet.se www.sprakradet.se

kanske också pluralformen *personaler* blir vanlig. Jämför med ordet *polis*. Där har vi å ena sidan kollektiv användning i "Vi måste få en

Personal
i traditionellt
kollektiv betydelse
kan bestå av endast
en person.

polis som allmänheten vill ha", "polisen står maktlös" och å andra sidan individualiserande i "Det bor en polis i mitt hus", "Polisen gick ur bilen och kontrollerade föraren", "Poliserna bildade kedja".

Rickard Domeij

Inre citat

Hur ska man skriva när någon i en replik återger vad en annan person har sagt? Jag vet att det är enkla citattecken som gäller för citat i citat. Men här handlar det om vad man kan sätta före det inre citatet. Jag håller på att översätta en bok från engelska och i den boken sätter man ett kommatecken

före det inre citatet. Så gör vi ju inte på svenska, eller hur?

Gunilla

Svar: Du bör använda kolon framför den inre repliken. Skriv så här:

Maria sa: "När jag kom dit var Martin redan där. Han sa: 'Värst vad du är tidig.' Jag visste inte vad jag skulle svara."

Ett annat sätt är att skriva så här:

Maria sa: "När jag kom dit var Martin redan där. 'Värst vad du är tidig', sa han. Jag visste inte vad jag skulle svara."

Claes Garlén

Beviljning eller bevilning?

Jag har problem med substantiv till *bevilja*, som vi ju ofta använder om forskningsstöd. I SAOL hittar jag inte ordet *beviljning*, däremot *bevilning*. Vad är korrekt? Kan jag tala om *årets beviljning* eller *beviljningsgrad* eller ska jag använda *bevilning*?

*Jesper Wadensjö,
Vetenskapsrådet*

Svar: Vi rekommenderar formen *beviljning*. Det är

den form som passar bäst i dagens svenska språkssystem. För att få fram verbalsubstantivet utgår man ju från verbet, alltså från *bevilja*. Stammen till *bevilja* är *bevilj-* och så lägger man till *-ning*. Formella parallellord är *skölja:sköljning*, *skilja:skiljning*.

Formen *bevilning* är en äldre alternativform. Den hänför sig till motsvarande tyska ord *bewilligung*, bildat till verbet *bewilligen*, 'bevilja'.

Erika Lyly

Oskyldigt dömd

I tidningen läste jag en rubrik i helgen: "Hon anser sig oskyldigt dömd."

Om det hade stått "Hon anser sig felaktigt dömd" förstår jag att det betyder att hon anser att domen är felaktig, men är det grammatisk korrekt att skriva *oskyldigt dömd*?

Jonas Knape

Svar: Det är helt korrekt, även om konstruktionen är mycket speciell. Frågan dryftas av Erik Wellander i en språkspalt från 1957, som då ansåg frasen *oskyldigt dömd* vara ogrammatisk med motiveringen att *oskyldigt* i

FRÅGOR OCH SVAR

www.språkrådet.se

www.sprakradet.se

sammanhanget inte går att tolka som adverb med betydelsen 'på ett oskyldigt sätt'.

Men frasen accepteras av de flesta språkbrukare. Den används i många sammanhang utan att missförstås. Den finns med i konstruktionsordboken Svenskt språkbruk som exempel på adverbet *oskyldigt*. Svenska Akademiens grammatik har med den i ett språkexempel, visserligen inte på denna konstruktion men utan kommentar. Svenska Akademiens ordbok ger ett exempel från 1700-talet. Frasen är alltså väl etablerad sedan lång tid tillbaka. Wellanders dom måste anses alltför sträng.

Oskyldigt dömd kan ses som en komprimering av frasen "dömd utan att ha gjort sig skyldig till något". Liknande exempel är: *oskyldigt anklagad, oskyldigt straffad*.

Rickard Domeij

Wrap och klämma

Heter det *en wrap* eller *ett wrap*? Med *wrap* menar jag maträtten.

Marie Helenelund,
Ordalaget Bokförlag

Svar: Det heter *en wrap* men är ett hopplöst ord i svenskan. Bokstavskombinationen *wr-* är till att börja med främmande. Och hur böjer man i plural? *Flera wraps* eller *flera wrapper*? Nej, det bästa är att använda den redan existerande benämningen *klämma*. Vad sägs om en laxklämma eller en rostbiffsklämma?

Rickard Domeij

Uppskjut

Rymdfärjan Discovery var ju föremål för massiv mediebevakning nyligen. Reportrarna väntade på *uppskjutet*. Finns det verkligen ett sådant substantiv, heter det inte *uppskjutningen*?

Ann Foghammar

Svar: Ordet *uppskjut* finns inte med i Svenska Akademiens ordlista, men förekommer inte så sällan i språkbruket. Det kan inte betraktas som fel, snarare som en kortare, mer kärnfull och nyskapande motsvarighet till *uppskjutning*. Bildningen följer ett systematiskt mönster i språket. Man kan jämföra med skidåkningsuttrycket

frånskjut som står i ordlistan. Andra exempel är ett *bak* (kontra *bakning*), ett *löp* (kontra *löpning*). Som synes blir det ofta en betydelse-skillnad mellan formerna. Men det gäller inte *uppskjut* och *uppskjutning*.

Rickard Domeij

Skruvkork eller skruvkapsyl

Jag har en fråga gällande huruvida *skruvkork* eller *skruvkapsyl* är vedertaget för en gängad förslutning på vinflaskor.

Karl Delin

Svar: Det finns inte något helt fast språkbruk på området. Vi rekommenderar *skruvkapsyl*.

Kapsyl används normalt om en förslutning i form av ett metallhölje på en flaska. Den kan också vara av plast. En kapsyl kan vara skruvad. Ordet har vi hämtat från franskans *capsule*. (Motsvarande ord på latin är *capsula*, och det har vi också lånat in direkt i form av *kapsel*.)

Kork är primärt en flaskpropp av materialet kork (bark från korke). Ordet är inlånat från spanskans *corcho* med samma betydelse, av latinets *cortex*,

FRÅGOR OCH SVAR

www.språkrådet.se www.sprakradet.se

'bark'. I dag används det även utvidgat om andra material, som *plastkork*. Ibland används det ännu mer utvidgat i samma betydelse som kapsyl. Därför förekommer både *skruvkapsyl*

Kapsyl används normalt om en förslutning i form av ett metallhölje på en flaska.

syl och *skruvkork* om samma sak.

Vi rekommenderar dock i första hand *skruvkapsyl*. Vi skulle helst se att man reserverar kork för flaskproppar av typen vinkork.

Ola Karlsson

Copycat

Jag håller på att redigera en översatt bok som handlar om en mördare och hans "copycat", som det heter på engelska. Översättaren har valt *plagiator* för detta, men jag tycker att det

låter konstruerat. Jag skulle vilja ha kvar *copycat*, men då ställs jag inför ett problem när denna person omtalas i bestämd form. Blir det *copycaten*? Vad skulle ni rekommendera?

Johanna Henrikson,
Förlaget Harlequin

Svar: Vi tycker inte att *copycat* bör användas i svenska texter. Det är svärbegripligt och svärthantertligt, som din fråga visar. I stället bör man använda svenska uttryck som *plagiator*, *imitatör*, *efterbärare*, eller när det inte är så allvarliga saker som mord och brott: *härmapa*.

Om man nu ändå framhärdat i *copycat*, får man böja det *copycaten*, flera *copycat* eller *copycater*.

Birgitta Lindgren

Varför grön?

Varför heter det *grön av avund*? Var slår man upp en förklaring lämpligast?

Erik Lidbaum,
svensklärare

Svar: Det slår man upp i ordböcker. Se t.ex. Nationalencyklopedins ordbok och

Svenska Akademiens ordbok.

Där framgår att det hänförs till ansiktsfärgen. Den kan blekna till en grönaktig nyans hos den som känner sig illamående eller sjuk. Avund antas vara en så stark känsla att den kan framkalla samma symptom.

Birgitta Lindgren

Mixerstav eller stavmixer

Jag undrar om det korrekta namnet på ett köksredskap. Heter det *mixerstav* eller *stavmixer*? I en artikel i dagens Metro blandas de båda benämningarna friskt, och slutresultatet blir 3–3.

Sara Kolbäck

Svar: Båda är korrekta, men *stavmixer* är vanligare. Benämningen *stavmixer* innebär att man ser redskapet främst som en särskild sorts mixer som är stavformad. Skriver man *mixerstav* ser man det som en stav som har mixeregenskaper. Vad man än väljer bör man vara konsekvent i sitt val i samma text.

Rickard Domeij

Testad för andraspråk

GUNLÖG SUNDBERG

I alla nordiska länder bedöms färdigheterna i de nordiska språken som andraspråk. Det kan vara avgörande för arbete, studier och även för medborgarskap. Gunlög Sundberg ger en översikt över testen och frågar sig vems norm det är vi bedömer emot.

Människor som flyttar till de nordiska länderna behöver i migrations- och integrationsprocessen ofta kunna visa sin förmåga i något av de nordiska språken. Detta ställer krav på dem som sysslar med Nordens språk som andraspråk. Som en del av sin profession ska de kunna bedöma och intyga andraspråksfärdighet i förhållande till språkliga krav inom utbildning, på arbetsmarknad och i vissa länder för medborgarskap. I en europeisk kontext är också språkfärdighetsnivåerna i The Common European Framework of Reference (CEFR-skalan) från Europarådet ett tecken på behovet av diskussion och samsyn om den språkför-

måga som bedöms. Denna artikel är en översikt med exempel på vad som görs i Norden då det gäller bedömning av vuxnas färdigheter i de nordiska språken som andraspråk.

Det finns ett starkt samband mellan kursmål, lärande och bedömning. En kontinuerlig bedömning av inlärares färdigheter kan sägas vara grunden för hur man som lärare planerar lärandeaktiviteter för att bidra till elevens språkutveckling. Vi vet att olika bedömningsätt bidrar till skilda typer av lärande, och en effektiv lärandemiljö inbegriper därför olika pedagogiska bedömningsmetoder som inplaceringssprov, diagnoser, självbedömning, portföljbedömning, löpande bedömning, lärar- och kamratrespons, utvärdering etc. Likaså behöver lärare liksom inlärare återkoppling på om kursmålen uppfyllts, vilket också kan prövas i olika slutprov.

Testning av språkliga färdigheter som görs utanför undervisningen, kanske för ett arbete eller inför studier, är också en verksamhet som kräver ett klart syfte och

en omfattande process av valideringsarbete i form av behovsanalys, konstruktionsarbete, utprovning och uppföljning för att vi ska våga lita på att det går att generalisera provresultatet till andra situationer där testtagaren ska fungera på språket.

Ett intyg på att man som andraspråksinlärare har språkkunskaper på en viss nivå och/eller för ett visst syfte kan vara viktigt och ibland avgörande för tillträde till arbete eller studier, och i dag även i vissa länder för medborgarskap. Att utfärda ett sådant intyg är i de nordiska länderna oftast myndighetsutövning och ställer stora krav på rättssäkerhet och en rättvis och öppen konstruktions- och bedömningsprocess. Provkonstruktörer och bedömare måste uppfylla krav på validitet och reliabilitet, d.v.s. de måste kontinuerligt arbeta med olika kvalitetsmått i processen, så att vi vågar lita på att intyget visar det man avsåg att lära ut, bedöma eller testa.

Även hur en sådan bedömning används i samhället är en viktig etisk fråga för avnämarna, och den kräver insikt om vad resultatet egentligen mäter eller kan säga oss om testtagarnas förmåga.

De nationella nordiska språken har sedan länge använts som andraspråk av inhemska grupper som samer, finnar, romer och döva och sedan ca 40 år tillbaka även av ett ökande antal invandrare. Svenska är det största andraspråket i Norden. Utanför Norden är Estland det land där svenska talas av en inte så liten andel av befolkningen.

Avsikten med den översikt som följer

är att ta upp större språkprov för vuxna som ges rikstäckande i varje land. Jag ger alltså inte någon heltäckande bild av alla prov i de nordiska länderna.

Danmark

Antalet invandrare och flyktingar i undervisning i Danmark har sjunkit under de senaste åren, samtidigt som resurserna till danskundervisning och bedömning har ökat. Ansvaret för dansk som andetsprog för vuxna finns hos Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration. Genom en stark centralisering av arbetet har man skapat ett enhetligt system för språkundervisning, bedömning, testning och uppföljning. I upp till tre år kan en elev få utbildning i danska inom en av tre studievägar, beroende på utbildningsbakgrund och förkunskaper. Utbildningarna stäms av

genom fyra olika test som konstrueras genom ministeriets försorg och som är kopplade till undervisningen, från nybörjarnivå (Prøve i Dansk 1) till Studieprøven som ger tillträde till universitetsstudier. År 2005 hade man cirka 10 000 provdeltagare. Ministeriet utbildar och utövar även tillsyn över de mer än 200 bedömarna, censorerna, på ca 50 olika språk- och testcenter.

Den lag från 2003 som styr arbetet (Lov om danskuddannelse till voksne ud-lændinge m.fl.) handlar bl.a. om Prøver (kap. 3). En styrka i de tillhörande anvisningarna, där konstruktionsprocessen och proven regleras, är att rättssäkerheten för den enskilda eleven lyfts fram. Man kan

Intyg på språkkunskaper ställer stora krav på rättssäkerhet och rättvis bedömning.

överklaga både bedömningen och genomförandet av testet.

Norge

Norsk språktest är en avdelning vid Nordisk institutt vid Universitetet i Bergen och har funnits som ett samarbete mellan Folkeuniversitetet och universitetet sedan slutet av 1980-talet. Man har utvecklat en professionell verksamhet där prov i norska som andraspråk konstrueras på uppdrag av Utdannings- og forskningsdepartementet.

Sedan 2005 finns en ny läroplan för kursen Norsk og samfunns-kunnskap for voksne innvandrere, med tre olika studievägar. Elever med kort skolbakgrund får upp till 3 000 timmars undervisning. Nivåerna A1, A2 och B1 i det europeiska ramverket, CEFR, har använts som utgångspunkt för kursernas målbeskrivning. Kursen avslutas med Norskprøve 3 for voksne innvandrere. På högre nivå finns Test i norsk – høyere nivå som ger tillträde till högskolestudier, men universitet med egna språkkurser har även egna inträdesprov.

En styrka i den norska testkontexten är att expertis på flera nivåer är samlad. En annan är samarbetet med universitetet, och i uppdraget för Norsk språktest ligger att koppla forskning till testarbetet. Allt material som skickas in efter varje provtillfälle för statistisk uppföljning är på samma gång ett värdefullt forskningsmaterial som samlas in under kontrollerade former. En elektronisk norsk andra-

språkskorpus (ASK) har utvecklats av Nordisk institutt där skrivna texter från de två testen på B1- och B2-nivå har skrivits in och felkodats.

Sverige

Det största antalet andraspråksbrukare i Norden som också är invandrare finns i Sverige, där drygt var tionde svensk i dag är född i ett annat land än Sverige. Fler-språkigheten är utbredd och forskning kring tvåspråkighet har en mer än trettio-årig tradition.

De två stora proven i svenska som andraspråk för vuxna är det nationella provet i svenska för invandrare (sfi), som görs på uppdrag av Skolverket, och Test i svenska för universitets- och högskolestudier (Tisus), som startade i början av 1980-talet. Förankringen till universitetsmiljön är av tradition stark, och de båda testen utvecklas vid Stockholms universitet. En data-

korpus för forskningsändamål med skriftligt material från sfi-provet finns vid Språkbanken i Göteborg och arbetet är på gång att komplettera med texter från Tisus.

Något som präglar den svenska traditionen är betoningen av språkproven som ett pedagogiskt stöd för den undervisande läraren vid bedömningen och betygsättningen av eleverna. Det är inte enbart sfi-provet som avgör en elevs betyg utan arbetet på hela kursen i förhållande till målen i kursplanen (ny från 1 januari 2007). Vid konstruktionen av de båda proven görs en omfattande utprovning och uppföljning, vilket är en betydelsefull del av arbetet för att proven ska kunna utgöra en annan referenspunkt än enbart undervis-

Den svenska
testtraditionen
betonar språk-
proven som
pedagogiskt stöd.

ningen. Eftersom alla lärare i kursen svenska för invandrare också är de som bedömer sina elever är systemet alltså mycket decentraliserat med ett stort ansvar för den enskilde läraren.

Ett tecken på globaliseringens effekter är att Tisus, provet för antagning till universitetet, görs på allt fler platser i världen. På mer än 50 olika platser i alla världsdelar görs provet två gånger om året, exempelvis i Moskva, Peking, Santiago de Chile och Wellington (Nya Zeeland).

Finland

I Finland kan man som vuxen sedan 1994 göra officiella språkprov för arbete eller för studier. De s.k. allmänna språkexamina ges på grundnivå, mellannivå och högsta nivå i nio språk: engelska, finska, franska, italienska, ryska, samiska, spanska, svenska och tyska. Utbildningsstyrelsen ansvarar för testen som konstrueras och utvecklas av Centret för tillämpad språkforskning vid Jyväskylä universitet.

Proven i finska och svenska som andraspråk har traditionellt tagits av finländska medborgare med svenska respektive finska som modersmål, men sedan några år tillbaka tas de även av flyktingar och invandrare. Jämfört med Sverige, Danmark och Norge ger Finland ett ganska litet antal test för invandrare, men testen finns i gengäld på alla sex nivåer på CEFR-skalan, som läroplanen i finska som andraspråk från år 2005 bygger på.

En styrka i det finländska systemet är att man har samlat flera olika typer av språktest på ett nationellt centrum med

anknytning till forskningsmiljön i tillämpad språkvetenskap: prov i främmande språk och i andraspråk; prov för inhemska medborgare och för invandrare. Detta har bl.a. inneburit att man kunnat delta i stora internationella testprojekt.

En annan styrka är att man har utbildat och certifierat lärare till testkonstruktörer, intervjuare, bedömare och testadministratörer, och att man efter varje provomgång samlar alla bedömare för gemensam bedömning och uppföljning av de skriftliga och muntliga provuppgifterna. Detta ger inte bara en hög reliabilitet i bedömningen utan även en utbredd kunskap om bedömning av språkliga färdigheter i lärarkåren.

Kunskapen har i förlängningen kunnat användas för konstruktionen av andra språktest, exempelvis ett test i svenska och finska för tjänstemän inom statlig och kommunal förvaltning samt testet för ingermanlänningar som bor i Ryssland och Estland och som vill flytta till Finland. Antalet ingermanlänningar och andra personer av finländsk härkomst jämte deras familjemedlemmar som flyttat till

Finland från forna Sovjetunionen sedan början av 1990-talet uppskattas till ca 25 000.

Island

Efter flera år med negativa migrations-siffror har invandringen till Island under senare år ökat. Av en befolkning på 300 000 har antalet utländska medborgare ökat från ca 10 000 år 2003, till nästan 14 000 år 2005. Denna grupp utgörs

Av 300 000
invånare på
Island är 14 000
utländska
medborgare.

främst av en växande arbetskraft från östra Europa, och år 2005 var mer än 3 000 personer av polskt ursprung. Men även grupper från Portugal, Danmark, Tyskland och Filippinerna arbetar på Island. Kurser i isländska som andraspråk ges på olika språkskolor, liksom på universitetet, och kurserna betalas ofta av arbetsgivare eller fackföreningar.

Internationell jämförelse

Skolsystemen i Norden är starkt centraliserade och det fanns tidigt en utbyggd vuxenutbildning där andraspråksundervisningen har haft en etablerad plats. Därför är bedömning och testning av andraspråksfärdighet oftast knutna till undervisning med grundtanken att vara pedagogiska redskap för att stödja språkinläringen. Rätten för invandrare till språkundervisning har gjort att det varken har funnits behov eller utrymme för privata aktörer i någon större utsträckning, även om detta förändrats, åtminstone i Sverige under senare år. Detta skiljer oss i Norden mycket från den europeiska kontexten där privata språkskolor och fristående testanordnare är etablerade i mycket högre grad. Dessa förhållanden har i de nordiska länderna gått hand i hand med en viss skepticism gentemot missbruk av språktest.

Inom vuxenundervisningen av invandrare har man också ofta tvingats tänka praktiskt och nytt. Kursplanerna, liksom många av de provuppgifter som används, utgår från ett kommunikativt färdighets-

perspektiv med syfte att spegla autentisk kommunikation genom kommunikativa uppgifter som ska lösas, inte grammatiska moment som ska behärskas. Därför har de produktiva färdigheterna länge prövats direkt, d.v.s. genom att elever skriver texter eller talar och samtalar. Sådan s.k. direkt testning kräver en stor och kunnig yrkeskår som är bedömare, vilket är möjligt i de små nordiska sammanhangen.

Det kan synas självklart för oss i Norden, men i ett internationellt sammanhang med mängder av prov i exempelvis engelska eller spanska, som ges och bedöms över hela världen, är det inte lika enkelt att arbeta med direkta test och en sammanhållen bedömarkår. Som små och geografiskt begränsade språk är det alltså möjligt att arbeta med mer autentiska kommunikativa uppgifter och en mer begränsad bedömarkår. Å andra sidan har man kanske inte alltid arbetat lika aktivt för en hög reliabilitet i proven, exempelvis genom väl utprovade och analyserade uppgifter då det gäller receptiva språkfärdigheter.

En gemensam tendens i Europa under de senaste åren har varit att man kopplar sina utbildningar och språktest till Europarådets CEFR-skala, Common European Framework of Reference, och de sex språkfärdighetsnivåer (A1–C2) som där finns beskrivna. Fördelarna med en gemensam standard, förutom att det stärker en kriterierelaterad bedömning, förväntas vara större internationell jämförbarhet då det gäller språkprogram i Europa. Språkliga kvalifikationer blir lättare att bedöma

I övriga Europa är privata språkskolor och fristående testanordnare mer etablerade än i Norden.

och det blir lättare att flytta runt i Europa. De test som nämnts ovan är tänkta att ungefär placeras och valideras på CEFR-skalan enligt översikten i tabell 1.

ordnare i Europa som den har gett upphov till, även i de nordiska länderna. Inom testorganisationen ALTE (Association of Language Testers in Europe) finns en

nordisk arbetsgrupp, och dessutom pågår ett projekt för att jämföra de nordiska proven för tillträde till universitet och högskola i Danmark, Norge och Sverige, finansierat av Nordiska ministerrådet.

Det finns också problem med en gemensam referensram. Hur vet vi om "min B1 är lika med din B1", d.v.s. delar

vi den grundläggande språksynen och hur tolkar vi beskrivningen i CEFR? Många valideringsprojekt är igång i Europa för

Tabell 1. Nordiska andraspråkstest enligt CEFR-skalan (Common European Framework of Reference)

C2				Finland
C1 avancerad	Danmark		Sverige	Finland
B2	Danmark	Norge		Finland
B1 fortsättare	Danmark	Norge	Sverige	Finland
A2	Danmark	Norge		Finland
A1 nybörjare		Norge		Finland

De test som tas av flest andraspråksbrukare är test som tänks motsvara nivå B1 (se tabell 2).

Tabell 2. Nordiska andraspråkstest som tänks motsvara B1-nivån, uppgifter från år 2004

	<i>Namn</i>	<i>Antal beställda prov</i>	<i>Vanligaste modersmål</i>
Danmark	<i>Prøve i Dansk 2</i>	4 634	turkiska, arabiska
Norge	<i>Norskprøve 3 for voksne innvandrere</i>	3 800	ryska 10 %
Sverige	<i>Nationellt prov i svenska för invandrare (sfi)</i>	ca 15 000 ¹	
Finland	<i>Allmänna språkexamina</i>		
	<i>Mellannivå finska</i>	2 027	ryska 52 %
	<i>svenska</i>	205	finska 91 %

1. Något osäker uppgift.

En positiv effekt av CEFR är det samarbete och den diskussion mellan språklärare, testkonstruktörer och utbildningsan-

att stärka kunskapen kring huruvida man kan sätta en nivåstämpel på sitt test. Det kräver ett omfattande valideringsarbete

där erfarna personer inom språkbedömning och provkonstruktion och med erfarenhet av de olika nivåerna ges insyn i arbetet med testet. Validering innebär här att arbeta med hög kvalitet på en mängd olika faktorer som samspelar för att vår idé om den förmåga vi avser att mäta ska kunna konkretiseras i ett användbart test.

Ett problem knutet till detta kan vara att skalan ursprungligen är skapad i ett forskningsprojekt för inlärnin g av främmande språk i en studiekontext och att exempel från inlärnin g av andraspråk i en invandrarkontext saknas. Därför är det väsentligt att man parallellt med CEFR-skalan arbetar med mål och bedömningskriterier som är knutna till varje lands och varje tests egen lokala kontext och speciella syften och inte utan vidare applicerar den europeiska beskrivningen. Den lingvistiska och kulturella mångfalden måste alltså balanseras mot fördelen att tala ett gemensamt bedömningspråk.

Test för medborgarskap

I ett globaliserat och mångkulturellt Europa måste studenter, arbetskraft, flyktingar och invandrare lära och använda nya språk, men det gäller även för alla att i sitt dagliga liv kunna interagera och skapa gemensam förståelse i situationer där andraspråk används. Vi är tillbaka i rättssäkerheten för den enskilde i ett mångkulturellt samhälle. I dag ställs i allt fler europeiska länder språkliga krav för nytt medborgarskap. Vare sig vi vill det eller inte får bedömningar av språkfärdighet härigenom en ny rent samhällsjuridisk dimension.

I Finland uttrycks detta krav i medborgarskapslagen från 2003 med språkkrav på B1-nivån. I Danmark uttrycks kravet i en överenskommelse om språk- och sam-

hällskunskap mellan regeringen och Dansk Folkeparti från december 2005 (CIS nr 9, Kapitel 7 § 24). Här krävs B2-nivån, vilket är en av de högsta färdighetsnivåerna som krävs för medborgarskap i Europa. Därutöver krävs ett s.k. indfødsretsprøve som prövar kunskaper i samhällsförhållanden, kultur och historia.

En annan tendens i dag är att arbetskraftsinvandringen till Norden ökar, delvis som en följd av den utvidgade arbetsmarknaden i EU. Den största ökningen av invandrare till Sverige utgörs sedan år 2004 exempelvis av arbetskraft från Polen. Medborgarskapstest och arbetsgivare som vill se intyg på språkkunskaper innebär att det finns många nya avnämare och mottagare av de intyg som ges till andraspråksbrukare, speciellt på B1-nivån.

Det föranleder mig att avslutningsvis peka på tre faktorer som jag anser vara viktiga i arbetet med bedömning och testning av andraspråksfärdighet: 1) professionalism hos varje lärare, 2) omdömesgill användning av test och testresultat av avnämare och beslutsfattare, 3) ökad forskning.

För det första är lärandemålen och arbetet med att realisera och följa upp dem en grundläggande stomme i planeringen av lärandeaktiviteter. Kontinuerlig bedömning, återkoppling, utvärdering och reflektion är viktiga redskap i arbetet. Professionell utbildning (och även certifiering) av lärare i rollen som bedömare är en viktig del av lärarutbildning och lärarfortbildning, eftersom arbetet är myndighetsutövning, men främst eftersom vi vet vilken styreffekt bedömningssättet har på lärandet.

För det andra behöver avnämare och beslutsfattare vara medvetna om att språkförmåga inte kan mätas på något en-

Anslag för forskning i modern svenska

Svenska Akademien utlyser ett anslag på 100 000 kronor ur Fonden för forskning i modern svenska och för svensk språkvård. Ansökan kan gälla exempelvis något av följande områden:

- Förändring i samtida svenskt språkbruk
- Språkvård i ett mångspråkigt Sverige
- Förhållandet mellan engelska och svenska inom olika samhällsområden
- Svenska språket i IT-samhället
- Språkvård och svenska i skolan

Även andra förslag inom fondens intresseområden är välkomna.

Intresseanmälan med en presentation av projektet insänds i tre exemplar med vanlig post till Forskning i modern svenska, Svenska Akademien, Box 2118, 103 13 Stockholm. Ansökan skall vara Svenska Akademien tillhanda senast fredagen den 13 april. Akademien fattar beslut under maj månad.

Projektpresentationen bör vara kortfattad men omfatta en precisering av frågeställningen, motivering (praktiskt och/eller teoretiskt intresse), teoretisk bakgrund, planerad metod samt tidsplan (framför allt den beräknade tidpunkten för projektets avrapportering).

Hela eller delar av anslaget kan sökas. Man kan söka bidrag till en del av ett större arbete likaväl som till en studie av mindre omfång i dess helhet. Den som önskar ytterligare upplysningar kan kontakta språkhandläggare Eva Aniansson vid Svenska Akademiens sekretariat på tel 08-555 125 09 eller via <eva.aniansson@svenskaakademien.se>.

**SVENSKA
AKADEMIEN**

kelt sätt, utan att språket är ett komplext redskap som används i social praktik i skriftlig och muntlig kommunikation mellan människor. Ofta är språkfärdighet bara en av faktorerna i t.ex. en anställningsprocess eller för att lyckas i högre utbildning.

Slutligen behöver vi öka våra kunskaper om språkfärdighetsbedömning genom forskning som innefattar och sammanlänkar såväl teoretisk som tillämpad språkvetenskap, språktillägnande, språkbruk och bedömning av språkliga färdigheter.

En särskilt viktig fråga är på vilket sätt språkbruk är kontextbundet och hur sambandet mellan en allmän språklig förmåga och en mer kontextbunden sådan ser ut. Detta är exempelvis viktigt för hur vi menar att ett provresultat går att generalisera till andra situationer. Knutet till detta är större kännedom om texttyper och genrer, både i tal och i skrift. Då det gäller munt-

lig färdighet behöver vi exempelvis mer kunskap om hur interaktion och samkonstruktion av samtal påverkar både den muntliga färdigheten i sig och vår uppfattning som utomstående bedömare. Hur kan vi bättre bedöma interaktionell och kommunikativ effektivitet knuten till en speciell situation eller ett visst syfte med speciella aktörer?

En fråga som kan knytas till denna är vems språk som utgör den standard som vi bedömer mot. Det är viktigt att komma ihåg att språket är ett redskap för handlingar och identitetsskapande som vi alla är delaktiga i, inte alltid något som kan kontrolleras och normeras. ■

Gunlög Sundberg är lektor på Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. Hon har tidigare medverkat i Språkvård 2002/2 med en artikel om textbedömning. För närvarande arbetar hon med en handbok i svenska som andraspråk.

Mer om språktest

Här är några länkar till information om språktest i de nordiska länderna.

Språktest i danska: <www.nyidanmark.dk>

Norsk språktest: <www.fu.no/default.asp?avd=231>

Sfi-provet i Sverige: <www.biling.su.se/~sfi/>

Tisus i Sverige: <www.nordiska.su.se/tisus>

Allmänna språkexamina i Finland: <www.oph.fi/svenska/page.asp?path=446,24512,6293>

Språkkurser på Island: <www2.hi.is/page/other_courses>

Om Europarådets CEFR-skala: <www.coe.int/t/dg4/linguistic/CADRE_EN.asp>

Metatext

I LÄNGRE FRAMSTÄLLNINGAR hittar man ofta vad som med en fackterm kallas *metatext*. Det är en sorts text om texten. Den orienterar läsaren om textens disposition och vad som väntar. Typisk metatext kan se ut så här:

”I detta avsnitt ges en mer ingående redovisning av intervjupersonernas åsikter.”

”Här tar jag först upp frågan om avtalstidens längd för att sedan mera utförligt gå in på de upphovsrättsliga problemen. Däremot kommenterar jag inte den mindre viktiga diskussionen om samägandet.”

”I det här kapitlet kommer du att få lära dig det viktigaste om människokroppen.”

”Med detta har vi beskrivit själva händelseförloppet. Vad berodde det på? Det ska vi diskutera i det följande. Framför allt tar vi upp de grundläggande, strukturella förklaringarna, men på slutet finns också några tankar om särskilda omständigheter.”

I metatexten kan man alltså upplysa om vad som kommer att stå, vad som inte kommer att stå och vad som har stått. Man kan också signalera om ett avsnitt är kort eller långt, centralt eller mindre viktigt. Den skribent som håller de löften som utfärdats i metatexten har mestadels ett säkert grepp om sitt verk.

Är det bra att skriva metatext? Ja och nej.

Metatext har en del nackdelar. Den gör

texten längre och ger ofta ett trågt och tråkigt intryck – det framgår nog av ovanstående exempel. Journalister och förlagsredaktörer som vill ha lättflytande prosa stryker nästan alltid metatexten. I tidningsartiklar finns den ytterst sällan, med all rätt.

Men i långa texter kan metatexten vara effektiv. Den hjälper läsaren till överblick och sällning. Den talar om för mig att jag kan hoppa över hela avsnittet om jag inte vill veta mer om intervjupersonerna, eller att jag kan bläddra någon sida om jag bara vill läsa om upphovsrätten. Metatexten löser alltså ungefär samma problem som innehållsförteckningar och rubriker. Båda metoderna behövs i långa och komplicerade texter.

Framför allt är metatexten till nytta för skribenten. Om man kan skriva utförlig metatext i början och slutet av olika avsnitt, och om den verkligen stämmer med sakinnehållet, då har man antagligen åstadkommit en välstrukturerad rapport eller utredning. Och omvänt: tycker man att ett manuskript är rörigt, är det ingen dum idé att i metatext på strategiska ställen formulera vad man *vill* att avsnittet skulle innehålla. Sedan kan man börja flytta om så det stämmer med metatexten. All metatext behöver sedan inte vara kvar i den färdiga versionen.

Ett allmänt skrivråd skulle därför bli: Skriv mycket metatext! Men stryk en del i den färdiga texten!

Olle Josephson

NOTERAT

Ursäkta!

Det värsta skrivfelet i tidskriften Språkvårds historia lyckades vi åstadkomma i förra numret. I ledaren citerade vi riksdagens fyra språkpolitiska mål. Det tredje målet lyder "Den offentliga svenskan ska vara värdad, enkel och begriplig". Men det avslutande *n* i "svenskan" hade fallit bort, liksom *r* i "värdad"! Åtskilliga läsare har med all rätt undrat om det var ett uselt skämt eller oförläpligt slarv. Den senare förklaringen är den riktiga. Vi skäms!

Olle Josephson

Läser du Språkvård?

Två tredjedelar av Språkvårds läsare är mellan 40 och 70 år, en sjättedel är äldre, en sjättedel yngre. Kvinnorna är obetydligt fler. Den största yrkesgruppen är lärare, ca 20 procent, följda av översättare och informatörer med ungefär 10 procent vardera. De flesta läser större delen av tidskriften och tycker det mesta är bra, men gillar allra bäst avdelningen *Frågor och svar*. De vill gärna läsa mer

om språkriktighet, praktiska skrivråd, nyord och andra nyheter.

Allt detta framgår av en läsarundersökning som genomfördes i höstas. Den tar vi fasta på inför arbetet med den nya Språktidningen (se s. 19)!

Olle Josephson

Samiska på nätet

Lägligt till den samiska nationaldagen den 6 februari lanserades en interaktiv språkkurs i nordsamiska på webben: *Gulahalan*. Där kan man lyssna på dialoger och radioprogram på nordsamis-

En interaktiv språkkurs i nordsamiska lanseras på webben.

ka, öva glosor, grammatik och uttal m.m. Lyssna, läs, öva och lär! Helt gratis. Webbkursen är resultatet av ett samarbete mellan utbildningsradion (SR), samernas utbildningscentrum och SR Sápmi. Kursen finns också att beställa som bok med CD. Webbadressen är <www4.ur.se/gulahalan>.

Rickard Domeij

Ny webbplats

Språkrådet har sedan mitten av januari en ny webbplats. Där hittar man i förhållande till den gamla webbplatsen mycket nytt innehåll: texter om språkvård och språkpolitik, månadens nyord, en avdelning om svenska som andraspråk och mycket annat. Dessutom finns där information om Språkrådets alla nya verksamhetsområden: minoritetsspråk, klarspråk, språkteknologi och terminologi.

Till våra sidor om finskan i Sverige har f.d. Sverigefinnska språknämndens webbsidor flyttats. Direktadressen dit är <www.kielineuvosto.se>. Adressen till Språkrådet är annars densamma som tidigare: <www.sprakradet.se> eller <www.sprakradet.se>. Den språkmyndighet rådet är en del av, Institutet för språk och folkminnen, har samtidigt fått en ny, myndighetsgemensam webbplats: <www.sofi.se>.

Ola Karlsson

Forskningspengar!

Den som vill forska om dagens svenska kan fram till den 13 april söka ett anslag ur Fonden för forskning i modern svenska. Sammanlagt 100 000 kronor delas ut. Tidigare år har ansökningsar-

na sänts till Svenska språknämnden, som beredde ärendet åt Svenska Akademien. Sedan Språknämndens verksamhet överförs till Språkrådet hanterar Akademien ensam hela processen kring anslaget. Ansökningar sänds alltså direkt till Svenska Akademien. Se annons s. 31 och Svenska Akademiens webbplats <svenskaakademien.se>

Olle Josephson

Klarspråksbulletinen

Nyheter om språkvårdsarbete i myndigheter, i Sverige och andra länder, får man fyra gånger om året i det fyrsidiga informationsbladet *Klarspråksbulletinen*. Från 1995 till och med första halvåret 2006 gavs det ut av Klarspråksgruppen i Regeringskansliet. Då Språkrådet, som en avdelning inom Institutet för språk och folkminnen, den 1 juli 2006 tog över ansvaret för arbetet med bättre myndighetspråk, tog det också hand om bulletinen.

Första numret av Klarspråksbulletinen från Språkrådet kom ut i slutet av december 2006 med rapport från nordisk klarspråkskonferens, bokanmälningar, rekommendation om ordet *stadspret* och åtskilligt annat. Prenumeration är

gratis. Bulletinen kan beställas via e-post: klarsprak@sprakradet.se. Klarspråksbulletinen kan även laddas ner från våra webbsidor <www.sprakradet.se> under fliken Klarspråk.

Eva Olovsson

Lagar

När blir det en lag om svenskan? är en fråga vi ofta får. Rätt svar: den 1 januari 2009. En utredning börjar arbeta i vår och kan bli klar med sitt förslag till årsskiftet. Utredare är tidigare regeringsrådet Bengt-Åke Nilsson, bland annat med lång erfarenhet av klarspråk-sarbete. Han ska också

När blir det en lag om svenskan? Rätt svar: 1 januari 2009.

överväga om det i lagen bör införas bestämmelser om de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråkets ställning.

2008 följer remissbehandling och propositionsskrivande i Regeringskansliet. Sedan kan riksdagen besluta och lagen träda i kraft.

Olle Josephson

Inga språkförbud

I januari stormade det kring förslag om att förbjuda andra språk än svenska i grundskolan. Gustav Adolf-skolan i Landskrona, som blev mest uppmärksam, drog så småningom tillbaka sitt

Att förbjuda andra språk än svenska i skolan är inte förenligt med riksdagens språkmål.

förslag sedan både Barnombudsman och Diskrimineringsombudsman reagerat. Vi vill bara tillägga att ett sådant förbud inte är förenligt med riksdagens fyra mål för svensk språkpolitik. Det fjärde målet lyder: ”Alla ska ha rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att utveckla och bruka det egna modersmålet och nationella minoritetsspråket och att få möjligheter att lära sig främmande språk.”

Forskningen visar också att det är lättare för den som växer upp med annat modersmål att lära sig majoritetsspråket om man får använda sitt modersmål vid behov. Självklart kan elever och lärare bestämma

ett gemensamt samtalsspråk på lektionerna. Det är i linje med svensk språkpolitik att det i normalfallet är svenska.

Olle Josephson

Sfi

en debattartikel i DagensNyheter den 8 februari föreslog företrädare för Sveriges kommuner och landsting att undervisningen i svenska för invandrare (sfi) skulle läggas ned. Den hjälper inte invandrare att komma ut på

Det är alldeles för lättvindigt att skylla bristande integrering och invandrades arbetslöshet på sfi.

arbetsmarknaden, hette det.

Men det är alldeles för lättvindigt att skylla bristande integrering och invandrades arbetslöshet på sfi. Andra förklaringar väger tyngre – bostadssegregering, fördomar hos arbetsgivare och avsaknad av relevanta yrkeskunskaper hos invandrare.

För att man ska fungera på en arbetsplats krävs mer än facktermer. Med enbart parlörkunskaper fastnar man i okvalificerade uppgifter

och kommer inte in i den sociala gemenskapen.

Sfi-undervisningen är redan i dag behovsanpassad och differentierad. Säkert kan den anpassas ännu mer. I stället för att lägga ner sfi bör man se till att verksamheten drivs professionellt och ta vara på den kompetens som finns. Språkutbildningen bör knytas närmare samhälls- och arbetsliv, och tillgången på kvalificerade och utbildade lärare säkras.

Birgitta Lindgren

Inget tack

En del läsare har lagt märke till att vi inte längre tackar på baksidan för generöst ekonomiskt stöd. Det beror på att Språkvård sedan den 1 juli 2006 ges ut av Språkrådet, som är en del av myndigheten Institutet för språk och folkminnen.

Myndigheter varken får eller vill ta emot bidrag från företag och organisationer. Men vi tackar gärna en gång till för det stöd som varit!

Olle Josephson

Tvärtom-ord

förra numret efterlyste vi ord som ibland används i motsatt betydelse till den som står i ordböcker eller är allmänt vedertagen. Flera

läsare har meddelat att *extrapris* för en del innebär att något är extra dyrt. Cecilia Larsson påminner om *förfördela*. Ordboksbetydelsen är 'behandla orättvist eller kränkande' men inte sällan avses 'gynna, favorisera'. "Lillasyster blev förfördelad", säger man om det bortsökta småsyskonet.

Britt Gunnarsson rapporterar ett verkligt förvirringsord: *sanktion*. Också i ordboken nämns två motsatta betydelser, 'straffätgärd' respektive 'officiellt godkännande'. Inte konstigt då att verbet *sanktionera*, som enligt ordboken bara kan betyda 'officiellt godkänna', ibland får betyda 'bestaffa'. Britt Gunnarsson har också uppmärksammat en annan betydelseglidning med tvärtom-tendenser. *Givet* (preposition) och *givet att* (subjunktion) etablerades i

Givet (att) är ett av statsministerns favoritord.

svenskan på 1980-talet som villkorsuttryck, gärna i byråkrattexter: "Givet en fortsatt konsumtionsökning måste Riksbanken överväga att höja styrräntan." Nu har det börjat betyda också 'på grund av', 'eftersom': "Givet

att vi inte har outtömliga resurser måste vi göra någon form av urval." *Givet (att)* hör till statsministerns favoritord. Är det villkor eller orsak för honom?

Vi tackar för bidragen och tar gärna emot fler tvärtomord.

Olle Josephson

Mera tvärtom

Här är ytterligare några bidrag till tvärtomkatalogen:

Bildlig-bokstavlig. Ett alarmerande exempel från Google: "Min annars så fredliga mor bokstavligen exploderade ..."

Guldkalv-mjölkkossa.

Exempel ur pressen:

"Glansen har börjat falna på bankernas guldkalv – fonderna." Guldkalven från 2 Mos. 32, till vilken det offerades, har i viss ekonomijournalistik fått klä om till tvärtomrollen gäs som värper gulddagg, mjölkkossa, kassako.

Högoddsare-lågoddsare.

Den som har ringa chans beskrivs ibland, i en tankevrupa, som lågoddsare och den med goda utsikter som högoddsare.

Intressent-spekulant. Att intressent skulle betyda 'delägare' och dylikt, som i ordböckerna mestadels, känns inte hemvant för en del språkbrukare i dag. "Har det dykt upp några intressenter?" frågar de hussäljaren

där andra skulle säga *spekulanter*.

Lök på laxen-grädde på moset. Det förra uttrycket dystrare laddning får emellanåt vika för den positivare som brukar höra det andra till.

Skrupelfri-skrupulös. Ett exempel ur en understreckare i Svenska Dagbladet i februari 2005: "I den offentliga debatten utmåldes kvinnor som offer för

"Min annars så fredliga mor bokstavligen exploderade ..."

giriga smutsabortörer, som offer för skrupulösa män som gjort dem gravida och smet från sitt ansvar, eller som offer för ett samhälle som nekade dem rätten till säkra aborter." Givetvis avsågs: *skrupelfria, samvetslösa* – inte tvärtom.

Återtåg-comeback. "Det skulle bli det stora återtagget. Det blev det stora uttagget." (Expressen om svag svensk insats i ett bandy-VM.) Popgruppen Gyllene Tiderns comebackturné "Återtåget" häromåret och ishockeylaget Leksands likartat benämnda satsning för att ta sig uppåt i seriesystemet bidrog kanske till att betydelsen 'reträtt'

trängdes tillbaka för många unga språkanvändare.

Per Amnestäl,
tidningspråkvårdare

Konstruktionshistoria

Lite engelsk språkhistoria: Ända från medeltiden kan man belägga partitivkonstruktionen i fraser som *a shred of apple* ('en bit av ett äpple'). Betydelsen är konkret. Efter 1850 hittar man också den abstrakta måttkonstruktionen i fraser som *a shred of honour* ('en smula högaktning'). Det är sällan som helt nya konstruktioner uppstår i ett språk. Däremot är det inte så ovanligt att konstruktioner med konkret betydelse i ett längre tidsperspektiv stelnar och får en abstrakt överförd betydelse.

Exemplet kommer från ett föredrag av Stanfordprofessorn Elisabeth Traugott i Uppsala i januari. Är det intressant för svenskan? Ja, det belyser en allmän utvecklingstendens som finns i alla språk, så kallad grammatikaliserings. Man kan tänka på svenskans *en bit, en smula, en del, en sorts, en massa, en hög*. I dag kan de alla kombineras med abstrakta substantiv som *högaktning* eller *kärlek*. En gång var de kombinationsmöjligheterna helt nya konstruktioner.

Erika Lyly

Expressen, Pippi och modern svenska

STAFFAN HELLBERG

Astrid Lindgren, 100 år i år, var bland mycket annat också en av pionjörerna för modern svenska. Det är *Pippi Långstrump* kom ut tog TT bort verbens pluralformer, Expressen slog igenom, och andra språkhistoriskt viktiga förändringar kan dateras till samma tid.

Staffan Hellberg, en av författarna till Svenska Akademiens grammatik, sätter gränsen för nutidssvenskan vid 1945.

När vi började skriva Svenska Akademiens grammatik 1986 var vårt uppdrag att beskriva "det moderna svenska standardspråket i skrift och tal" och vi konstaterade då att det ändå måste bli ett tidsspänn man arbetar över. Vi stannade för att definiera den nutida svenskan som svenskan under andra hälften av 1900-talet. Som ungefärlig gräns bakåt angav vi seklets mitt eller andra världskrigets slut. Med full avsikt bollade

vi alltså med två årtal, 1950 och 1945, för att markera det flytande i språkliga periodgränser.

Vill man vara mindre vetenskaplig och mera pedagogisk eller normativ, ska man förstås göra tvärtom. Här kommer jag att argumentera för att den nutida svenskan, nusvenskan, just nu ska räknas från 1945. Min argumentation för årtalet 1945 tar sin utgångspunkt i att det är året då andra världskriget slutar. Årtalet har därmed en stark symbolisk laddning från den allmänna historien som i sig gör det lämpligt som gränsår. Vidare vill jag här göra sannolikt att krigsåren medför att takten ökar i flera av de förändringar jag beskriver. 1945 får då stå för kulmen i förändringen, helst representerad av några enstaka händelser som kan ges symbolisk innebörd.

Verbens pluralformer

Skriftspråket gjorde sig av med verbens pluralformer i mitten av 1900-talet. Detta

är en mycket uppmärksammas förändring. Det påpekas också ibland att det är en ovanligt stor formell förändring i ett etablerat skriftspråk. Vad som hände djupare sett när *vi gå* blev *vi går*, *de läsa* blev *de läser*, *vi gingo* blev *vi gick* och *de voro* blev *de var* var ju inte att verben började kongruensböjas i singular efter pluralt subjekt utan att verben slutade att kongruensböjas efter subjektet över huvud taget.

Traditionellt utpekade här just 1945, nämligen året då TT, Tidningarnas Telegrambyrå, beslöt att avskaffa kongruensen. TT sökte stöd hos Nämnden för svensk språkvård, som då var nästan alldeles ny, den hade inrättats 1944. Nämnden hade väl inte riktigt hittat sina arbetsformer: dess sekretariat avgav ett tydligt positivt yttrande mitt i sommaren utan att ta upp frågan med sin styrelse. Kanske insåg man inte frågans vikt. Det hela ledde i alla fall till en konflikt med Svenska Akademien, vars representant var vice ordförande i styrelsen och kände sig överkörd, en konflikt som inte bilades förrän åtta år senare.

Just under krigsåren tycks också förändringsprocessen ha varit som snabbast för sakprosans del; fiktionsprosans övergång verkar ha kulminerat redan under 1930-talet. Lars Alfvegren beskriver en accelererande övergång till enhetsformer i pressen åren före 1945, med Dagens Nyheters beslut 1943 som särskilt talande exempel (1984, s. 49–52). Ebba Lindberg observerar att enhetsformerna får majoritet i abiturientuppsatserna i Stockholm

1947 (1998, s. 123, 157), snarast en påfallande liten eftersläpning. Vad som händer i början av 1950-talet, när skolöverstyrelse, riksdag och regering lite tvehåget förordar enhetsformer, är mera en anpassning till en förändring som redan kulminerat.

Avskaffandet av numeruskongruensen uppfattades av samtiden som en viktig fråga och väckte starka känslor hos både förespråkare och motståndare, åtminstone om vi håller oss till vad som då kallades de bildade klasserna. Själva detta språksociologiska faktum talar för att låta denna språkförändring ingå i underlaget för en periodgräns.

Optativens död

En mera marginell förändring var avskaffandet av böjningsformen optativ (som länge kallades presens konjunktiv) hos verben. Optativen hade fört en tynande tillvaro under århundraden

och var vid det här laget produktiv i stort sett bara i lagspråket. Om vi på samma sätt som för numeruskongruensen ser efter den tid då förändringsprocessen går som snabbast, så verkar det också här vara krigsåren. Den nya rättegångsbalken publicerades 1938 och blev med få ändringar lag 1942: i den lever optativen ännu ett friskt liv, inte bara i former som *ware* och *äge* utan också t.ex. *förordne*, *säge*, *inhämta*, *angive* (Hellquist 1967), t.ex. *I häradsrätt säge ordföranden först sin mening och inhämta därefter nämndens*. Nästa balk som promulgerades var föräldrabalken, som blev lag 1949: i den är optativen betydligt mera sällsynt. Nu består denna balk till större delen av en redigering av ett antal

I lagen 1942 lever former som *säge*, *inhämta* och *angive* ett friskt liv.

lagar från 1917–24, och flertalet av optativerna är helt enkelt överlevare från den tiden och inga goda vittnesbörd om bevarad produktivitet. Jag har jämfört med dessa tidigare lagar, och det visar sig förekomma också en och annan nyskriven optativ av vanliga verb, t.ex. *vare* och *varde*. Samtidigt har jag kunnat se att mera iögonenfallande optativer som *söka* ofta har redigerats bort, en bekräftelse av Hellquists iakttagelse av att det är här trendbrottet sker. Förslaget till föräldrabalk, som tycks ha gått igenom tämligen ograverat, trycktes 1946. Vi prickar alltså inte årtalet 1945 men kommer bra nära.

Engelska lånord

De allierades seger och Tysklands nederlag innebar att engelskan slutgiltigt befäste sin roll som det ledande främmande språket i Sverige. En bekräftelse kom i beslutet 1946 att låta engelskan bli första främmande språk i realskolan från och med höstterminen samma år. Regeringen hade tydligen inväntat krigets utfall innan man vågade ta steget.

Engelskans ledande roll innebar förstas att den blev det språk som påverkade svenskan mest. Lättast att observera är dominansen i fråga om lånord. Svenska språknämnden räknar med omkring 1800 lånord under perioden 1945–1985, varav omkring 1 600 från engelskan (*Från rondell till gräddfil* 1989, s. 13–27). 1945 som första beläggsår prickar Språknämnden in bl.a. för *atombomb* och *plastic* (*plast* kommer redan året efter) och översättningslänen *flygvärdinna*, *motorväg* (som efter hand slår ut den italienska konkurrenten *autostrada*) och *ögonskugga*. Den nya tiden var här, på ont och gott.

Nu hade ju engelskan varit på frammarsch sedan slutet av 1800-talet som le-

verantör av lånord. Sven-Göran Malmgren (2000) visar dock att tyskan, som är den allvarligaste konkurrenten, står betydligt starkare både i absoluta tal och i förhållande till engelskan under första hälften av 1900-talet än under andra. Detta huvudresultat gäller i alla de olika beräkningar han prövar. Vad som kan diskuteras är om det är en jämnt fallande kurva eller om det sker ett mera plötsligt trendbrott och i så fall när. Ett par av beräkningarna visar en bara svagt fallande tendens i de tyska länen fram till ungefär 1940 och en mera abrupt nedgång under 1940-talet. Det kan t.o.m. ha varit så att de tyska länen varit fler än de engelska fram till dess. Den största förändringen kan enligt Malmgren ha varit att antalet kortlivade lån från tyskan minskar markant under 1940-talet, medan antalet lån som överlevt till i dag håller sig nästan oförändrat in på 1960-talet. Men just de kortlivade länen, varav Malmgren räknar med att en del varit rena dagsländor, är de lån som tydligast visar på täta kontakter med tyskan i tal och skrift.

Expressen

I november 1944 kom tidningen *Expressen* med sitt första nummer. Den hade det trögt i starten och en rätt beskedlig upplaga, och det var först under 1945 som det började ta sig. Betecknande nog vann den vad Nycop (1971, s. 31) kallar dess första punktseger just på dagen för krigsslutet. Tidningen sålde då slut på 218 000 exemplar, mycket tack vare att man vågade vänta med distributionen tills man kunde gå ut med budskapet FRED på löpsedlar och förstasida. 1945 är alltså *Expressens* genombrottsår. (Den som vill kan dra en parallell med Nämnden för svensk språkvård, som inrättades 1944 men fick sitt

elddop 1945 med ställningstagandet för verbens singularformer.)

Det är en gammal föreställning att Expressen innebar något nytt i stillhänseende och blev mönsterbildande. Marken kan i och för sig ha förberetts genom Aftonbladets modernisering 1933 och Aftontidningens tillkomst 1942: i båda fallen siktade man mot lätläshet. Men ingen svensk tidning har som Expressen uttryckligen, gång på gång, formulerat sitt stilideal. Till en början formulerades det i synnerhet som ett krav att skriva kort och koncentrerat. För att hålla oss till 1945: den 28 september skriver redaktionschefen Carl-Adam Nycop en PM till redaktionen där han demonstrerar hur en notis kan bantas från fyra och en halv rader till två och en halv utan att någon information går förlorad (Ågren 1984, s. 113). Den längre notistexten ser ut så här:

En dödsolycka inträffade i morse vid 10-tiden vid Slussen, där en yngre dam, kassörskan fru Ella Andersson från Enskede, blev överkörd av en av Frejs Express stora lastbilar. Den skadade fördes i ambulans till Serafimerlasarettet, men skadorna visade sig vara så svåra att hon ett par timmar senare avled.

Och Nycops bearbetning och rekommendation ser ut så här:

30-åriga kassörskan Ella Andersson, Enskede, överkördes i dag kl. 10 av en Frejlastbil vid Slussen och skadades så svårt att hon 2 timmar senare avled på Serafen.

– Visst är det illa ställt med Djurgården, men så dåliga att dom tar stryk av Jönköping är dom inte, hörde vi mer än en DIF-trogen uttala sig förra veckan. Stryk blev det emellertid med 2–1 och vederbörlig bårbarning hem enligt modell Rit-Ola, men såtillvida hade Djurgårdsvännerna faktiskt rätt att det lag Stor-Klas och Pära Kaufeldt ställde på benen i går inte hade behövt förlora.

*Sportartikel i Expressen
10 september 1945.*

Den bearbetade versionen innehåller en mening, som inte är kortare än var och en av de två i ursprungsversionen. Däremot har Nycop gjort sig av med en bisats och en lång apposition. Den akuta anledningen till behovet av kortare texter var för övrigt en nyinförd pappersransonering som tvingade Expressen till mindre sidantal.

Däremot var det först 1952 som kravet på korta meningar formulerades för Expressens journalister. Då hittade en medarbetare en amerikansk bok med ett läsbarhetsindex vars ena komponent var antalet ord per mening. Detta överförde man – långt innan svenska forskare började arbeta med läsbarhetsindex på 1960-talet – till svenska förhållanden och tillämpade på Expressens egna texter med förfärande resultat. Testet lades till grund för en 16-sidig handbok för Expressens journalister med mera precisa anvisningar för språkbehandlingen (Ågren 1970, s. 255–257).

Handboken anses ha haft en viss långsiktig effekt, och samma långvariga för-

ändring visar också studier av andra material. Ett antal undersökningar har t.ex. be-
lagt att den genomsnittliga meningsläng-
den minskar i svenskt skriftspråk under
1900-talet, och det vilken genre eller text-
typ man än har valt att studera (se t.ex.
översikterna i Westman 1985 och Mår-
tensson 1988). Undersökningarna beläg-
ger däremot inte någon högre hastighet i
förändringen under 1940-talet. Men strä-
van efter ett rakare skrivsätt uttalades allt-
så inom Expressen redan 1945.

Det stora barnboksåret

Skälet att en gång sätta det exakta årtalet
1879 som bakre gräns för nusvenskan var
att Strindbergs *Röda rummet* kom det året
och förnyade den litterära stilen. 1945 är
också ett viktigt årtal i den svenska littera-
turhistorien. Då debuterade en hel svärm
betydande barnboksförfattare: Lennart
Hellsing, Sven Hemmel, Tove Jansson,
Hans Peterson, Martha Sandwall-Berg-
ström och Sven Wernström. Och framför
allt kom Astrid Lindgrens *Pippi Lång-
strump*. Lindgren var visserligen inte de-
butant 1945 men fick sitt genombrott då;
hennes debutbok *Britt-Mari lättar sitt
hjärta* (1944) hör knappast till hennes
mest lästa.

Sonja Svensson noterar i sin översikt
att författarna själva såg krigsslutet som
en början till en ny epok (1990, s. 221).
Hon noterar också en uppmarsch under
krigsåren (s. 221): "Decenniet 1940–50
fördubblades utgivningen [av svensk
barnlitteratur] till drygt fyra hundra titlar
per år." Det är värt att notera att barnlitte-
raturen, liksom arbetarlitteraturen, är en
stark svensk gren internationellt sett. As-
trid Lindgren är en av våra få världsbe-
römda författare och har översatts till
minst sextio språk. Och hon är inte en-

sam om att ha nått utanför det svenska
språkområdet: man kan peka på namn
som Gösta Knutsson, Tove Jansson, Ma-
ria Gripe och Barbro Lindgren.

Frågan är då om Pippi Långstrump
verkligen innebär någon stilistisk förnyel-
se. Ulla Lundquist har i sin avhandling
om Pippi-böckerna (1979) belyst den
fond som Pippi-böckerna avtecknar sig
emot genom att studera en stor del av
1945 års samlade barnboksutgivning. Det
typiska i dessa böcker är moralismen och
vuxenperspektivet, vilket bl.a. leder till
onaturliga, skriftspråkliga repliker, trots
försöken till adaptation. Lundquist sätter
detta i samband med en moralisk strävan
också i formen: språket skulle vara före-
bildligt (s. 84). Det finns dock några
böcker som avviker och låter förstå att ti-
den är mogen för en bok som Pippi
Långstrump. Av de nämnda debutanterna
anför hon här både Hellsing, Hemmel,
Jansson och Sandwall-Bergström, som
alla konsekvent "står nära barnen" (s. 87–
90). Av dessa är det Lennart Hellsing
med sin nonsenspoesi som tydligast visar
språklig förnyelse. Men Lundquist anför
också Gösta Knutsson med sin särskilda
ton av förtrolighet i samtalet med läsaren.
Gösta Knutsson gav ut sin första bok om
Pelle Svanslös redan 1939, och han får
därför representera krigsårens uppmarsch
mot det stora året 1945.

Ulla Lundquist visar emellertid på fle-
ra unika stildrag i Pippi-böckerna som
utgör brott mot traditionen åtminstone
inom barnlitteraturen. Ibland stegras
tempot till "något som mest liknar tidig
filmfars": korta satser som ibland fogas
samman polysyndetiskt till långa mening-
ar, rörelseverb, gärna av våldsam karaktär
(*kastade, slungade, hoppade, störtade, flög*)
och adverbial som förstärker rörelsen

(*raskt, kvickt, fort, hastigt*), många av dem klichéartade eller formelliknande (*för brinnande livet, i vildaste galopp, med en fart som en oljad blix, på ett ögonblick*) (s. 168–171).

De flesta stilkaraktistika finner Lundquist annars i Pippis egna repliker (s. 192–216). Hon noterar för det första som ett särmerke att Astrid Lindgren ofta låter Pippi hålla långa monologer. Monologerna består av skrönor, ett nog så nytt inslag i svensk barnlitteratur. I Pippis replikkonst för övrigt är ordlekarna ett framträdande stildrag: ”Jag är ett barn, och det här är mitt hem, alltså ett barnhem.” Ett annat är överraskande, zeugmaliknande sammanställningar: ”Poliser är det bästa jag vet. Näst rabarberkräm.” Klichéer ur vuxenspråket äntrar gärna Pippis repliker: *kära hjärtans, hjärtans gärna, väl att märka, högst märkvärdigt*. Dessa klichéer bidrar ofta till Pippis vanvördiga hållning gentemot vuxna, d.v.s. hon underordnar sig inte utan kan t.o.m. markera rollen av överordnad. Så t.ex. i hennes svar till skolfröken: ”Nä, min gumma lilla, nu går det för långt [...]” Hon fortsätter också idogt att säga du till samma skolfröken. Vanvördigheten, eller vad man vill kalla den, visar sig vidare i att Pippi trots tillrättavisningar håller fast vid sina egna ordformer: *pluttifikation* ’multiplikation’, *surkus* ’cirkus’, *medusin* ’medicin’.

Att den samtida kritiken verkligen uppfattade Pippi-böckerna som ett brott mot stiltraditionen framgår av en del citat som Lundquist anför: ”författarinnan har inte vårdat sig riktigt om sin stil”, ”ska å ena sidan gott språk, god stil och stavning, eller å andra sidan larvigheter och överdriven talspråksstavning anses lika tillåtet” (s. 245–246).

Hur bestående stilförnyelsen blev går det inte att uttala sig om utan större undersökningar. Astrid Lindgren själv fortsatte knappast i det ursinniga farstempot efter Pippi-böckerna utan föll in i mera traditionella stillägen. Med andra ord är inte bara Pippi-gestalten hennes mest originella skapelse, utan böckerna om denna gestalt också hennes stilistiskt mest nyskapande insats. Detta kan vara värt att säga eftersom man ofta framhåller hennes senare ”stilistiska finess och berättartekniska virtuositet” (Lundquist 1979, s. 157). För egen del tror jag att Pippi-böckerna lämnat stilistiska avtryck i senare både barn- eller vuxenlitteratur, men det behöver alltså ett närmare studium.

”Nej, det vill jag hoppas”, sa fröken.

”Och så ska jag tala om för dej att 7 och 5 blir 12.”

”Se där”, sa Pippi. ”Du visste det ju själv, vad frågar du då för? O, mitt nöt, nu sa jag ’du’ till dej igen.

Förlåt”, sa hon och gav sig själv ett kraftigt nyp i örat.

Fröken beslöt att låtsas som ingenting.

*Astrid Lindgren:
Pippi Långstrump, 1945*

Med lite större säkerhet kan man påstå att den berättarteknik som tar barnens parti och som Lindgren delar med flera av 1945 års debutanter hade framtiden för sig och att det moraliserande vuxenperspektivet med dess stela dialog hade sett sina bästa dagar vid krigsslutet.

Nästa gräns?

Också den som accepterar idén med periodgränser och exakta årtal kan naturligtvis undra om man borde gå ett helt annat spår och hamna någon annanstans än 1945. Man kan t.ex. invända att jag har hållit mig till skriftspråket. Det bekymrar mig nu inte särskilt: att hitta symboliska årtal för förändringar i talspråket är trots allt värre. Man kan invända att jag kunde sett mera på språkbruket och språkbrukarna och t.ex. satt en gräns när svenskan för första gången på länge blir ett betydande andraspråk. Eller, mera dystert, när den långa utvecklingen mot domänvinster vänder så att svenskan börjar lida domänförluster. Det går kanske att hitta symboliska årtal här också.

Mitt försvar är helt enkelt att jag i stort har följt traditionen för hur man periodiserar svenskan, även om jag har tilldelat en utomspråklig händelse, krigsslutet, större vikt. Och mitt bekymmer är av annat slag. Det är nu drygt 60 år sedan 1945. Det innebär att flertalet nu aktiva språkbrukare inte har upplevt de tidiga åren av den epok jag vill kalla nusvenska. Det är kanske redan dags att överge också rämärket 1945 och hitta en bakre gräns för nusvenskan ytterligare ett stycke närmare vår egen tid. Eftersom detta i princip innebär ett krav på en revision av Svenska Akademiens grammatik är jag dock för egen del inte beredd att engagera mig i ett sådant letande. ■

LITTERATUR

- Alfvégren, Lars 1984: *Vi gingo och vi gick. Från pluralis till singularis i verb böjningen*. Skrifter utg. av Svenska språknämnden 72.
- Från rondell till gräddfil. *Nya ord i svenskan från 40-tal till 80-tal*. Utg. av Svenska språknämnden 1989.

- Hellquist, C.G. 1967: Lagspråk. I *Språkvård* 3/1967, s. 9–16.
- Holmberg, Claes-Göran m.fl. 1983: *En svensk presshistoria*.
- Lindberg, Ebba 1998: *När voro blev var. Så skapades den moderna svenskan*.
- Lundquist, Ulla 1979: *Århundradets barn. Fenomenet Pippi Långstrump och dess förutsättningar*.
- Malmgren, Sven-Göran 2000: Der deutsche Anteil an der schwedischen Wortschatzentwicklung des 20. Jahrhunderts. I *Hochdeutsch in Skandinavien*. Beiträge zur nordischen Philologie 28. Utg. H.-P. Naumann & S. Müller, s. 53–64.
- Mårtensson, Eva 1988: Förändringar i 1900-talets svenska – en litteraturgenomgång. I E. Mårtensson & J. Svensson. *Offentlighetsstruktur och språkförändring*. Nordlund 14. Lund, s. 101–217.
- Nycop, Carl-Adam 1971: *Nyfiken med sting! En tidningsmans memoarer 1944–1965*.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm.
- Svensson, Sonja 1990: Så skulle världen bli som ny – barn- och ungdomslitteratur efter andra världskriget. I L. Lönnroth & S. Göransson (red). *Den svenska litteraturen. 6. Medieålderns litteratur 1950–1985*, s. 221–241.
- Westman, Margareta 1985: Den tilltagande samhällsregleringens inverkan på skriftspråket efter 1945. I *Språk og samfunn i Norden etter 1945*. Utg. av Nordisk språksekretariat, s. 106–123.
- Ågren, Sigfrid 1970: *Sanning till 90 %*.
- Ågren, Sigge 1984: Så vann vi Sverige. I K.E. Gustafsson m.fl. *Sverige (Expressen). Berättelsen om hur Expressen blev Sveriges rikstidning*, s. 99–236.

Staffan Hellberg är professor i nordiska språk vid Stockholms universitet och en av de tre författarna till Svenska Akademiens grammatik (1999). Han medverkade senast i Språkvård 2006/2 med artikeln "Blev det lättare att stava efter 1906?" Föreliggande artikel är en lätt omarbetning av "Nusvenskans ålder" i "Språk i tid. Festskrift till Mats Thelander", 2005.

Politiskt språk

I déhistorikern Bo Lindbergs *Den anti-ka skevheten. Politiska ord och begrepp i det tidig-moderna Sverige* (Kungl. Vitterhetsakademien, 2006) skriver historien för ord som *politik, medborgare, folk och frihet* i 1600- och 1700-talets Sverige.

Men boken är också språkhistorisk. Dels reder den ut hur svenskan tog över från latinet som språk för politisk teori. Först efter 1766 års tryckfrihetsförordning segrar svenskan slutgiltigt. Dels är Lindbergs metod sådan att han utgår från orden, inte begreppen. Det blir därför åtskillig ordhistoria. Alla kungar från Gustav Vasa talade gärna om *fäderneslandet*. När vi i dag skulle säga *folket*, sade man på 1600-talet *allmogen*; alla utom kungen ingick i allmogen.

Olle Josephson

Förhandlingens konst

”Diplomati är konsten att låta någon annan få som man vill”, lyder ett känt citat av författaren Daniele Vare. Mats Landqvists avhandling *Förhandlares kommunikativa kompetens* (Örebro universitet, 2006) kan inte direkt sägas understödja det påståendet, men den visar åtminstone att erfarna förhandlare har en särskild förmåga att komma överens i kontroversiella frågor som vi andra saknar.

Landqvist jämför erfarna och oerfarna förhandlares samtal i rollspel. Resultaten visar bl.a. att slipade förhandlare ägnar sig väsentligt mer åt metakommunikation. Det gör att de tillsammans kan organisera

NYUTKOMMET

samtalen på ett övergripande plan, tydliggöra frågorna och utveckla dem till färdiga förslag och överenskommelser på ett målinriktat sätt. De oerfarna saknar denna förmåga till organiserat samspel och fastnar lätt i konflikter om enskilda frågor. Något att tänka på både för blivande diplomater och samtalsforskare.

Rickard Domeij

Genomarbetad tidskrift

En försöksdjur som fått genuppsättningen omarbetad kan möjligen sägas vara *gen-omarbetad*. Statistiskt sett står dock bokstavsföljden för sammansättningen *genom-arbetad*. Men det kan ett avstavningsprogram inte veta.

Jo, det kan det visst det. Statistiskt baserade avstavningsprogram fungerar mycket bra. Det visar Jonas Sjöbergh och Viggo Kann i en artikel i tidskriften *Språk och stil*, nr 16 (årsnumret för 2006, fast det kom i brevlådan i januari).

Språk och stil är den viktigaste vetenskapliga, svenskspråkiga tidskriften för utforskandet av modern och äldre svenska. I numret finns därför flera artiklar som utförligt och med full vetenskaplig apparat redovisar undersökningar, vilka tidigare rapporterats i enklare form i *Språkvård*. Catharina Höög skriver om svenskarnas attityder till engelska (se *Språkvård* 2005/2), Hans Strand om studenters uppsatser (2005/2) och Karin

Milles om ord för flickors könsorgan (2005/4). Men allra intressantast är kanske ändå Lisa Rudebecks artikel om hur man skulle kunna förklara ord i en ordbok utifrån en dialektisk språksyn.

Statistiskt baserade avstavningsprogram fungerar mycket bra.

På Språk och stil prenumererar man genom att betala 200 kronor till Swedish Science Press, e-post: <info@ssp.nu>.

Olle Josephson

Text i skolan

Uppsalaprofessorn Caroline Liberg har länge lett ett forskningsprojekt om elevers möte med skolans textvärldar, i grundskola och gymnasium. Tre färska doktorsavhandlingar redovisar viktiga resultat: Åsa af Geijerstam *Att skriva i naturorienterade ämnen i skolan*, Jenny Wiksten Folkeryd, *Writing with an attitude* (hur elever uttrycker värderingar i sina egna texter) och Agnes Edling, *Abstraction and authority in textbooks* (om abstraktion i läroböcker och elevernas förmåga att handskas med den). Samtliga böcker har givits ut av Institutionen för lingvistik vid Uppsala universitet, hösten 2006.

Gemensamt för undersökningarna kan sägas vara inriktningen mot språkets innehåll och användning, inte så mycket mot formen. Författarna är också noga med att sätta in textanvändningen i ett

sammanhang. En försmak av avhandlingsresultaten har erbjudits Språkvårds läsare i nummer 2004/3 och 2005/4.

Olle Josephson

Ordföljd

Satsadverbial är ord som *kanske*, *inte*, *faktiskt*, *förstås*, *aldrig*. De har en relativt fri placering i satsen. Bara genom att variera ordningen mellan *förstås* och *inte* kan man få sju olika varianter av satsen *Därför gav förstås Ellis henne det inte*. Varför variationen är möjlig och hur den kan förskjuta betydelsen analyserar Maia Andréasson i doktorsavhandlingen *Satsadverbial, ledföljd och informationsdynamik i svenskan* (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap, 2007). Särskilt informationsdynamiken är viktig: betydelsetunga led, med ny information, vill vi gärna ha mot satsens slut.

Olle Josephson

Fira sin födelsedag

Det sägs att konstruktioner som *han skadade sitt ben* blir vanligare på bekostnad av *han skadade benet*. Det skulle bero på inflytande från engelskans *he hurt his leg*. Det stämmer nog inte. Uppsalaprofessorn Bengt Nordberg har nyligen undersökt *hand*, *arm*, *fot* och *ben* i svenskt skriftspråk sedan 1965 och hittar ingen ökning för *sin*-konstruktionen. Däremot är den vanligast vid *hand*, ovanligast vid *ben*. Det beror på att vi oftare har ett mer känsloladdat förhållande till

handen, och sin-konstruktionen gynnas av starkare känslomässigt engagemang.

Nordbergs uppsats står tillsammans med 33 andra i en festskrift till den finlandssvenska professorn Marika Tandefelt, *Vårt bästa arv* (Skrifter utgivna vid Svenska handelshögskolan i Helsingfors, 2006). Många bidrag handlar som sig bör om finlandssvenska. Andra tar upp Bellman, minoritetsspråkforskarens eventuella politiska ansvar eller direktörstal om språket i Svenska Akademien.

Olle Josephson

Literacy eller literacitet?

Ord och bild ger mening heter Svensk-läraryrskommitténs årsskrift 2006 med undertiteln *Om literacy i förskola och skola* (Natur & Kultur, 2006). Det första jag reagerade på var ordet "literacy" i undertiteln. Varför t.ex. inte "läs- och skrivfärdigheter"? Sedan märker jag att det är vad de flesta bidragen i antologin handlar om.

Läsning och skrivande ses inte längre som avgränsade förmågor.

Läsning och skrivande ses inte längre som avgränsade, individuella förmågor och färdigheter som kan studeras och tränas upp frikopplade från olika situationer och medier. Nu handlar det snarare om att lära sig behärska olika situationers skiftande skriftbruk genom praktiskt deltagande och inskol-

ning i rådande skriftkulturer.

Bland annat diskuterar Åsa Wedin vad den nya synen på läsning och skrivande som knutna till olika skriftkulturers bruk kan betyda för skolans utveckling – hon kallar det *litteracitetspraxis*. Skolan måste bli mer uppmärksam på de olika skriftbruk eleverna bär med sig, menar hon. Då kan lärarna anknyta till befintliga läs- och skriverfarenheter och bättre förbereda eleverna för arbetslivets krav. Ett pluralistiskt perspektiv på läsande och skrivande gör också att skolan kan se mer kritiskt på de skriftbruk och skriftkulturer som gynnas och missgynnas i undervisningen.

Budskapet är tydligt: en mer flerspråkig, multimedial och mångkulturell verklighet ställer skolan inför nya utmaningar som kräver nya metoder. Om det också kräver nya ord som "literacitet" är jag inte helt övertygad om, men det är åtminstone bättre än "literacy".

Rickard Domeij

Högspråk och subspråk

Svenska Akademien har givit ut en liten debattskrift *Högekultur som subkultur?* (Stockholm, 2006). Den rymmer åtta tänkvärda inlägg av kulturforskare och konstnärer som Johan Svedjedal, Johan Fornäs och Dan Wolgers kring en och samma fråga: finns det fortfarande konst, musik, litteratur och annan kultur som allmänt anses ha ett högre och mer bestående värde än andra kulturyttringar? Eller är finkulturen bara en subkultur bland andra? Är Södergran och Katarina Frostensson inte högre värderade än Lill-Babs och Carola? för att ställa frågan en-

kelt.

Man är inte ense om svaren. Och ännu fler komplikationer hade nog funnits om häftet också innehållit ett inlägg om språket. Relationerna mellan fint och enkelt språk, folkligt och bildat språk, högprestige- och lågprestigespråk är minst sagt besvärliga – men lärorika – att reda ut. Synd att Akademien inte tog chansen att tillföra det perspektivet.

Olle Josephson

I skolan

En normal svensk grundskoleklass har 14 procent av eleverna ett annat modersmål än svenska. Hur kan en normal svensk grundskollärare bidra till deras språkutveckling och se till att de hänger med i undervisningen i svenska, naturkunskap, matte och allt annat man håller på med?

Pauline Gibbons *Stärk språket, stärk lärandet* (Hallgren & Fallgren, 2006) är en internationellt vida spridd handbok som ger vettiga svar på frågan. Teoretiska grundvalar och praktiska lektionstips var-

vas pedagogiskt i kapitel som "Att skriva på ett andraspråk i alla ämnen" eller "Tal i klassrummet – att skapa sammanhang för språkinläring". Nu finns den alltså på svenska i utmärkt översättning och bearbetning för svenska förhållanden.

Olle Josephson

Flerspråkighet

Vad händer om sex 6–8-åringar sitter och pratar och två av dem har annat modersmål än svenska? Blir underläget stort i den fria interaktionen? Nej, det är inte alls säkert, enligt Barbro Hagerberg-Perssons doktorsavhandling *Barns mångfaldiga språkresurser i mötet med skolan* (Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, 2006). Faktorer som ålder och kön verkar ha större betydelse för hur det språkliga samspelet fungerar. Och för alla deltagare, oavsett modersmål, är gruppsamtalet språkutvecklande.

Olle Josephson

Du duger bra

Jag är för ung för att ha upplevt du-reformen – den som gjorde hela svenska folket till ”du och bror” med Medicinalstyrelsens generaldirektör. Men jag är tillräckligt gammal för att bli lätt provocerad av att ibland bli niad. Om en spoling till expedit undrar om ”ni vill ha något mer”, krävs en hel del självbehärskning för att inte svara något spydigt.

Men som alltid finns det de som har det värre. Klichébilden av östasiater är att de är mer eller mindre besatta av artighet, och för en gångs skull hittar man inget i språkbruket som ändrar bilden. Hos koreanerna finner vi inte bara ett *du* och ett *ni*, utan inte mindre än sju olika nivåer av artighet/intimitet för andra person singularis. Som talare måste man alltså ha plåtkoll på hur man förhåller sig statusmässigt till den tilltalade.

Men även för den som nu har det, är det inte nödvändigtvis slut på problemen. Singalesiska har fem artighetsnivåer (förutom de som enbart används vid tilltal av buddhistmunkar), men den form som används för tilltal av jämlikar i vissa delar av Sri Lanka är direkt förolämpande i andra. Inte undra på att en lärobok råder inlärare att helt undvika andrapersonspronomen tills de bott i landet i minst ett halvår.

I en del hörn av världen räcker det inte med att använda specifika ord i vissa givna kontexter. Variationen är häpnadsväckande. Det nordamerikanska språket *quileute* har flera speciella affix som brukas

vid tilltal av vindögda, kortväxta, lama och puckelryggar! Den som talar akan förväntas stamma vid tilltal av kungligheter. Många australiska språk är kända för sina så kallade svärmorsregister, vilka som namnet antyder, typiskt används när svärmor är närvarande. Dessa har normalt samma grammatik som vardagsspråket, men ett helt eget ordförråd.

Det gäller alltså att veta hur man ska föra sig i olika sammanhang. Medan vissa excellerar i artighetsdistinktioner, har det rapporterats vara helt acceptabelt på den västindiska ön Antigua att somna medan andra talar. Även när den konventionaliserade hälsningsfrasen, åtminstone historiskt, signalerar underdånighet och underkastelse (precis som svenskans *tjänare* ju gör!), kan den ofta användas också informellt. Enligt den amerikanske antropologen Karl Heiders redogörelse fungerar frasen ”låt mig äta ditt bajs” utmärkt som hälsning i de flesta sammanhang för talare av dugumdialekten av språket dani.

Det är onekligen rätt praktiskt med ett enhetligt tilltal, och om jag nu vore hovreporter skulle jag sannolikt även dua Tjabo och de andra majestäterna.

Mikael Parkvall

Lingvisten Mikael Parkvall medverkar i några nummer av Språkvård med ett eget perspektiv.

SPRÅKRÅDET

Språkrådet är språkvårdsavdelningen inom *Institutet för språk och folkminnen*, som är central myndighet på språkets område. Språkrådet skall bedriva språkvård och på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk i Sverige, också minoritetsspråken. En annan uppgift är att främja s.k. klar-
språksarbete på svenska myndigheter.

Det dagliga arbetet utförs vid rådets sekretariat med Olle Josephson som chef.

Rådet har övertagit Svenska språknämndens skriftserie, som fr.o.m. hösten 2006 ges ut i ny följd. Några av de senast utgivna är:

- 2 Anna-Malin Karlsson: *En arbetsdag i skriftsamhället* (2006)
- 1 *Språk och skrift i Europa* (2006)
- 94 *Textvård* (2006)
- 93 *Språkriktighetsboken* (2005)
- 92 Rickard Domeij: *Datorn granskar språket* (2005)
- 82 *Svenska skrivregler* (2000).

Språkrådet ger också ut ordböcker och ordlistor såsom *Svenskt språkbruk* (2003), *Svenska språknämndens uttalsordbok* (2003) och *Svensk skolordlista* (2004).

Språkvård

43:e årgången ISSN 0038-8440

Redaktör och ansvarig utgivare: Olle Josephson

Redaktionssekreterare: Birgitta Lindgren och Rickard Domeij

Språkvård publicerar gärna artiklar och bidrag från läsarna. Vi kan dock inte ta ansvar för insänt material.

Annonser i Språkvård: 08-442 42 00

Prenumerationspris för år 2007 vid prenumeration direkt hos Språkrådet (2 nummer av Språkvård och 3 nummer av Språktidningen, se s. 19):

för privatpersoner 150 kr

för företag och övriga 190 kr (utlandet 200 kr)

Prenumeration genom expeditionen eller pg 197475-7

Redaktion och expedition: Språkrådet, Box 20057, 104 60 Stockholm

tfn 08-442 42 00, fax 08-442 42 15

E-post: expedition@sprakradet.se (för beställning);

sprakfragor@sprakradet.se (för språkfrågor och synpunkter på Språkvård)

Språkrådet på Internet: <www.sprakradet.se> eller <www.sprakradet.se>

Telefonrådgivning på svenska (vard. 9–12): 08-442 42 10, på finska 08-455 42 20

Tryck: Skogs Rulloffset, Trelleborg 2007

POSTTIDNING

Nå

-
-

Se också

POSTTIDNING B Språkrådet, Box 20057, 104 60 Stockholm

Nästa nummer av Språkvård (2007/2) blir det sista.
Det kommer lagom till sommaren. Då blickar vi in
i språkets och språkvårdens framtid.
Sedan är det dags för
den nya Språktidningen att ta vid.
Se också vår webbplats <www.språkradet.se>
eller <www.sprakradet.se>

SPRÅKRÅDET
är språkvårdsavdelningen inom
Institutet för språk och folkminnen.